

TÓFALVI ZOLTÁN

A Temesváron élő

atyhaiak közössége

Gyökerek vonzása

A sóvidéki riportkötet terepjárásai során ismerkedtem meg a Temesváron élő atyhaiakkal. Olyan elemi erővel hatott rám e diaszpóra nyitottsága, önazonosságot megőrző képessége, hogy 1977 óta kísért e közösség szociológiai bemutatásának gondolata. De arra készítetett a felismerés is, hogy a több milliós tömegeket megmozgató városba áramlásról nálunk magyar nyelven alig jelent meg érdembeli felmérés. Mintha ez a bonyolult kérdésköteg kívülrekedt volna amúgy is túlságosan elméleti jellegű szociológiai irodalmunk látószögén. Semlyén István írja a *Korunk* 1980-as évkönyvében: "Éppen napjaink legjelentősebb életkeretének: a városi életmód kialakulásának mélyebbre néző kutatása, illetve ennek eredményei hiányoznak. [...] 1966-ban, szemben az országos 38,2 százalékos urbanizációs aránnyal, a magyar nemzetiség 46,2 százaléka lakott városon. Ma a nemzetiségi város — falu arány 52,8:47,2 százalék; a városokban és peremközségekben lakó magyar ajkúak száma 901 000 fő."¹

A köztudatban is lassan kezd meghonosodni, hogy urbánus nemzetiség vagyunk. Éppen ezért kell ezt a folyamatot paradigmaként minél több városban tudományosan alaposan tanulmányozni. A kérdésfelvetés már a két világháború között elhangzott: "Évek óta jajgatunk, hogy népünk emberfeleslege, főképp a leszegényedett vidékekről, évről évre megszakítatlan folyamatként ezres tömegekben hagyja el az otthonát, s máshol keres megélhetést. Jajgatunk, de tenni nem tettünk, és ma sem teszünk semmit. Pedig minden adottság és lehetőség megvolna. Falusi népünk értelmessége, megbízhatósága jó ajánlólevél mindenütt. Igénytelensége, olt-hatatlan földéhsége pedig képesíti arra, hogy gyökeret verjen bárhol. Csak a gondolat és a látószem hiányzik, és hiányos, kétségbeesítően fogyatékos a felelősség-érzete azoknak, akik kezükben tartják a szükséges és elégséges eszközöket."²

A romániai magyarság gazdasági, társadalmi mobilitását, nagyvárosi demográfiai helyzetét taglaló forrásmunkák eléggé hiányoznak. Sajnos, a Koós Ferenc Kör szociológiai érdeklődése is kevés hasznosíthatót hozott ezen a területen. A városon élő közösségek feltérképezése, a kirajzások számbavétele — néhány település kivételével — a felszabadulás után is jórészt elmaradt.

A Temesváron kialakult atyhai közösség felmérését 1978-ban kezdtem el. A kiindulópontot az otthoni falu alapos ismerete jelentette. A szinkron keresztmetszet elkészítése előtt a levéltári kutatások alapján 1602-től errefelé szinte név szerint nyomon követhettem az egyes családok történelmi mozgását, elvándorlását vagy kihalását. 1979 ősztől 1980 késő ősziéig többször is huzamosabb ideig tartózkodtam a Temesváron élő atyhaiak között, s örömmel tapasztaltam, hogy a nagyváros olvasztótégelyében is megőrizték mindazt, ami a hajdani közösségben fel-emelő, előremutató volt. Közben teljes mértékben beépítkeztek az ottani életvitelbe. A sokrétű urbanisztikai, inter- és intraetnikai hatások, a város minden részébe való szétszóródás ellenére megmaradt minden irányban nyitott, szerves közösségnek. Akár modellként is hasznosítható: a városiasodásnak ez az útja is járható!

"Az a körülmény — írja G. H. Mead amerikai szociológus —, hogy minden ént társadalmi folyamat alkot, annak alapján jön létre, továbbá annak egyéni tükröződése, jobban mondva általa mutatja azt a szervezett viselkedési mintát, amelyet megfelelő struktúrájában közvetlen képzettségként tartalmaz, a legkevésbé sem összeegyeztethetetlen azzal a ténnyel, illetve nem cáfolja azt a tényt, hogy minden egyéni énnak megvan a maga saját különleges egyénisége, saját egyedülálló mintája."³ A Temesváron kialakult atyhai közösséget elsősorban nem vérségi kapcsolatok fűzik egymáshoz — E. K. Francis kifejezésével szólva —: nem "face-to-face-group" ez, hanem olyan etnikai csoport, amely belső jegyei alapján tartja számon az összetartozást. A felmérést analógiaként, mintegy önkontrollként, a marosvásárhelyi — negyvenhat családot, 186 személyt számláló — atyhai közösség esetében is elkészítettem. Mindezt igyekeztem jelenbeni, országos és nemzetközi összehasonlításban szemlélni, Venczel József intelme szellemében: "Nincs egyetlen jelenség, egyetlen életmegnyilvánulás sem, amely elszigetelt, önállóan működő és önmagában magyarázható volna."⁴

Házicselédekből diaszpóra, majd közösség

1925 őszén indult el szolgálni Temesvár felé az első két, alig tizennégy éves atyhai leánya: Kiss Ilona és Szász Ilona. Nyomukban aztán olajfoltszerűen terjedt a kirajzási hullám. Az ok kézenfekvő: míg Kolozsváron, a székely cselédek korábbi fellegrárában havonta csak háromszáz lej bért fizettek, a gyorsan fejlődő Bega-parti nagyvárosban ezer lejt ígértek.

Szöcs Antal, 81 éves nyugdíjas atyhai tsz-tag így emlékezik: "1927 márciusában mentem Temesvárra. Azért pontosan oda, mert másfelé nem vótak olyan megélhetőségek. Fiatal ember vótam, akkor háziasodtam meg, és feleségestől elmentünk, hogy egy kicsit szedgyük össze magunkat, kapjunk pénzmagra. Valahogy úgy jött nekem, hogy nem megyek Szebenbe. Ott már többen vótak atyhaiak, s ugye milyen a fiatal, ha több kolléga van, akkor hamarabb elkölti azt a kicsi keresetet. Igaz, amikor megérkeztünk, olyan egyedül vótunk, mint két árva. A feleségem rögtön szögáni állott, neki már vót otthona. Akkoriban az vót a szokás, hogy a fiatalasszony urának nem engedték, hogy ottmaradjon. Alig kaptam szállást egy éjszakára. Másnap észegődtem egy vendéglőbe, s ott vótam hat hónapig. Onnan átkeríttem a szállítókhöz, úgyhogy két esztendeig vótunk Temesváron. Ezalatt félre tudtunk tenni 45 000 lejt. Nagy pénz vót az akkor! Otthon egy bennvalót tudtunk venni. Ez annyira megmozgatta az atyhaiakat, hogy 1928-tól tíze-sével mentek Temesvárra. Bár én is ottmaradtam vóna, most biztosan úriember vónék."

Érdemes rámutatni, hogy a család újkori története megköveteli a házi-cseléd-intézmény tudományos vizsgálatát. Gyáni Gábor tanulmányából tudjuk, hogy a századforduló Magyarországon a kereső népesség 5,1 százaléka, a két világháború között pedig 4,4 százaléka házi-cseléd volt: "A házi-cselédség mint intézmény átmeneti jelenség a társadalomtörténet hosszú időtartamú rendjén belül. Elválaszthatatlan része a nagyipari átalakulás által generált tőkés gazdasági-társadalmi modernizációnak, legalábbis annak első periódusában. Az átalakulás ún. extenzív szakaszának jellegzetes társadalomszerkezeti formaképződménye, amely a polgárosodás útjára lépő alsó társadalmi csoportok stratégiájában bír nagy jelentőséggel: a híd szerepét tölti be a hagyományos szerkezeti viszonyok és a polgári struktúra kikovácsolódása közötti űrben. A fejlődés extenzív szakaszának a lezárulásával (Nyugat-Európában nagyjából az első világháború idején), funkcióját veszítve viszonylag rövid idő alatt eltűnik."⁵⁵

A nagy méretű pauperizáció, a mezőgazdasági munkalehetőségek lecsökkenése mellett nagy szerepet játszott a Gyáni Gábor említette indoklás: a struktúraváltás kezdeti, átmeneti szakasza elvezethet olyan családi stratégia kialakulásához, "amelyben a hagyományos ethosznak éppolyan helye van, mint a racionális elvű cselekvési módnak". A család értékrendszerében tovább élt a nő szinte kizárólagos anyja és háziasszony szerepe. A házi-cseléd-munkavállalás ugyanakkor lehetőséget biztosított a kötetlenebb városi életforma elsajátításához. A félfüerdális mezőgazdaság, az ipar hiánya, a falvakra nehezülő szegénység, a hosszú "gazdasági jégkorszak" egyaránt felelős azért, hogy a Sóvidék részvétele a cseléd-munkapiacon nagyarányú volt.

A kilátástalan helyzet kényszeríti az alig konfirmált, az elsőáldozáson alig túllevő leánykákat, hogy átalvetőt akasszanak a nyakukba, s elinduljanak a nagyvárosok felé. A nincstelenség egyenesen megköveteli, hogy a család létfenntartásához a gyermekek is hozzájáruljanak. A két világháború között Udvarhely megyében minden hektár földre 6013 lej adósság jutott, miközben tízezer lélekre csupán egy orvos.⁸ Mindezek ellenére le kell szögeznünk: a házi-cselédeskedés nemcsak gazdasági kényszer volt. Szerepet játszott ebben a fiatalok természetes kalandvágya és tanulni akarása. A Sóvidéken a két világháború között, még a felszabadulás utáni években is, a városnivaló szolgálat a serdülő lányok számára egyfajta státusszimbólum volt! A szolgálatból hazatérő, a stafirungját kikereső lánynak nagyobb volt a tekintélye, hamarabb férjhez vitték, mint az otthonmaradót. Cselédként megtanultak főzni, mosni, vasalni, gyermeket gondozni.

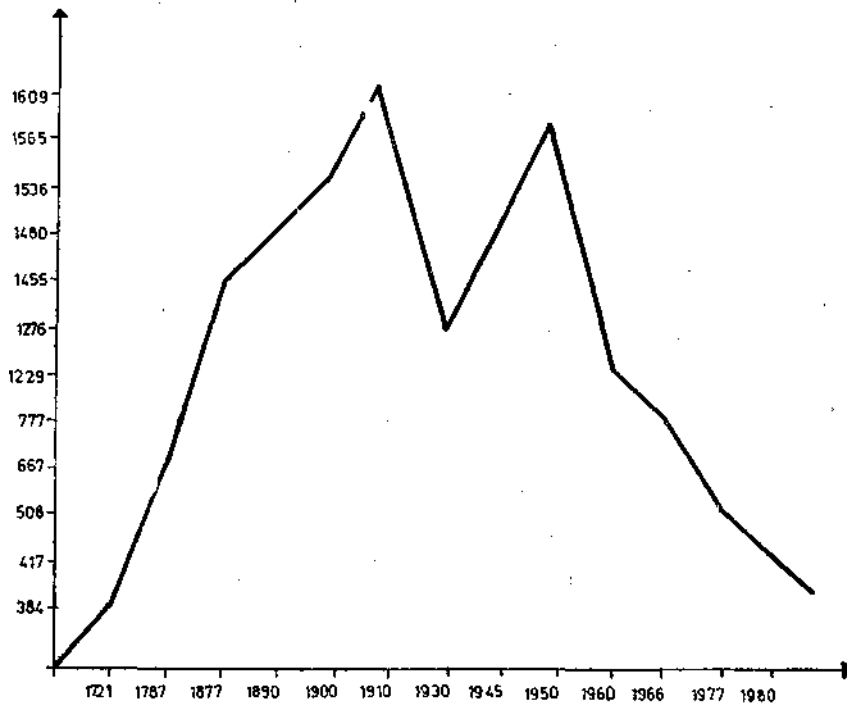
Hadd idézzük a két világháború közötti Sóvidék jó ismerőjének, a parajdi Incze Lajosnak a vallomását: "A szolga nemcsak férfit jelent, hanem jelzi, hogy az illető a külső cselédséghez tartozik, míg a szolgáló a háztartásbeli alkalmazottat jelzi, azzal a jelentésbeli árnyalattal, hogy fiatalra vonatkozik. A legényke kizárólag családi okokból — vagy a család gazdasági helyzetének nyomása alatt — szomorúan megy szolgálni. [...] Feltett szándéka, hogy a napi megélhetés mellett valamit még félre is tesz jövőendő elindulásának megalapozására. A visszatérés mindig a lélekben ég, hacsak az otthoni körülmények lehetetlenné nem teszik. [...] A leányok másképpen mennek. Egy negyvenholdas parajdi gazdának két szép

lánya van, s mindkettő Kolozsváron szolgál. Kényszer nem hajtja, önként mennek, és addig ülnek, amíg jólesik. [...] A várost is a divat jelöli ki: időszakonként mind Temesvárra, Kolozsvárra vagy Brassóba mennek, teszik ezt azért, mert már ott vannak a szálláscsinálók. [...] Süldőlányok azért mennek egy télire, hogy hazatérve általános felfogás szerint is nagylányok legyenek. Így több esélyük van a korai férjhezmenetelre. Idősebb lányok azért kelnek útra, hogy felfigyeljenek rájuk, ne váljanak megszokottá a faluban. [...] Hamar beletalálják magukat az új helyzetbe: pongyola, selyemharisnya, házcipő, vasárnap esti kimenő, rövid haj, nadrágos udvarló, mind, mind csupa dachból. Ha ballépést követnek el, kisírlják magukat, hazajönnek, és sürgősen férjhez mennek.”⁷

“Azért mennek cselédnek — írta Erdei Ferenc —, mert érdemesnek tartják a cserét: a parasztküzdés helyett mégis jobb úri szolgálatban állni, mert itt legalább egyszer-egyszer fölszabadul az ember, de amott soha.”⁸

A gazdasági, egyéni mozgatórugók hangsúlyozásánál tehát elkerülhetetlenül szükséges az előbb említett pontosítás. A mára már nosztalgikussá vált visszaemlékezéseket természetesen minden esetben össze kell vetni az akkori helyzet *buktatóival*. Az is tény, hogy hajdan a bordélyházak szomorú sorsra jutott “konzumnőinek” nagy hányada a “bukott” szolgáltók közül került ki; a hírhedt bukaresti Kőkereszt bordélynegyedben sok székely tengette életét. Amikor a cseléd, a szolga a járda szegletén “fekete-piros táncot jár”, a türelmesség, a jószág azonnal szertefoszlik, a város már ellenfelet lát benne: “Rendőrt hívnak, hogy korlátozza sétájukat, rászólnak, hogy csituljon a csevegés, ne bugyogjon az életöröm.”⁹

Az utóbbi kétszáz esztendő atyhái vándormozgalmának tanulságait, egy kis sarkítással, így is fogalmazhatnánk: lassan-lassan amolyan genetikai örökséggé vált az állandó távollét. Az atyahaiak kezdettől fogva a távoli nagyvárosok, Szében, Temesvár, Brassó, Kolozsvár felé irányultak. Mindez lassú és fokozatos demográfiai eróziót eredményezett. Atyha demográfiai helyzete az eltelt 250 év során így alakult:

Atyha a század elején, a két világháború között, az ötvenes évek elején még nagyközségként szerepelt. Területe 4558 kataszteri hold. 1911-ben 700 szarvasmarhát, 372 lovat, 322 sertést, 719 juhot és 14 kecskét tartottak itt.¹⁰ Módos, tehető falunak számított, ahol a lakosság szinte kizárólag mezőgazdasággal foglalkozott. A század elején is mindössze 22 kisiparost, egy sóbányászt, 9 napszámost és 10 házcselédet tartottak nyilván. A település életében a felszabadulásig számottevő változás nem történt. Egészen pontos, mindkét nemre kiterjedő, a korcsoportok ötvenkénti megoszlására vonatkozó részletes adataink csak az 1966-os és 1977-es népszámlálás idejéből vannak. A megelőzőek esetében a korcsoportok megoszlása eltérően ingadozik. Íme, az atyhai népmozgás szempontjából oly fontos 1910-es, 1930-as népszámlálás összesítő adatai:

	Életkor									
	Férfi	Nő	0–6	7–12	13–19	20–64	65-ön felül	Be nem jelentett	Öszsese	
1910	827	782	281	234	230	719	145	X	1609	
1930	660	616	128; 144	98; 74	81; 19	306; 327	47; 51	1	1276	

A század elejétől, a fazekasság teljes megszűnésétől kezdődően az atyhaiak — eltérően a Sóvidék többi falvaitól — hamar lemondtak a csak létminimumot biztosító háziiparról. A rendkívül magas vándorlási különbözet, Atyha népességének 1910-hez viszonyított nagyarányú csökkenése elsősorban a földművelés válságával, s nem csupán az első világháború vérvesztésével magyarázható. A munkaerőfőlönség városra áramlott. A többletcsős elvándorlás az agrárnépesség szétszóródásához vezetett. A század elején s a két világháború között nagyon sok a csonka család, amelyben az egyik vagy mindkét szülő korai elhalálózása anyagi és közösségi támasz nélkül hagyta az árvákat, akik legtöbb esetben a házcselédséget választották. A távollevők száma 1910-ben 39 (annyi, mint az egész akkori parajdi járásban).

Vajon milyen körülmények játszottak közre abban, hogy az amúgy sem sok választási lehetőség közül éppen a házcselédséget választották? Az atyhaiak esetében ez leginkább az átlagosnál jóval erősebb polgárosodással magyarázható. A környéken ők mondanak le először a népviseletről (a század eleje óta, aki harisnyában, székely ruhában jár, szegény embernek számít!), ők alkalmazzák először a fejlettebb mezőgazdaság egyes vívmányait: a "szakekét", a fajállatokat. A kettős vetésforgó mellett ez volt a döntő ok, amiért a két világháború között olyan nagy a munkaerőfelesleg. Pedig Atyhában már akkor jóval kisebb volt a termékenység, mint a szomszédos Korondon vagy Parajdon, ahol még mindig általános a családonkénti hét-nyolc gyermek!

Atyha nagy érdeme, hogy mintegy ösztönösen már a két világháború között felkészítette az otthoni közösség tagjait a migrációra. Amikor Európa falvaiból tízezrek "tántorogtak" ki Amerikába, s vészesen csökkent a települések lakossága, az atyhaiak Szeben és Temesvár felé indultak. Ez a két város jelentette számukra a "kis Amerikát". Az első atyhai úttörők megjelenése után a következő raj, amikor megérkezett a szebeni vagy a temesvári állomásra, nem imbolygott tanács-talanul, nem érezte az otthon és a sehollét közötti szakadékot. Mindig biztos címre, rokonaihoz, falubelijehez ment, este volt hová lehajtania a fejét. Azt is tudta, hogy másnap az egész diaszpóra munkalehetőség után néz majd. A cseléd-ként, vendéglői kifutóként, kocsisként, fakihordóként való elhelyezkedést az a tény is indokolta, hogy szakképzettség hiányában a nagyipari üzemekben elhelyezkedni nem tudtak. Az atyhaiak esetében nem az agrár és félagrár kategóriák közötti átmenetről van szó, hanem olyan mobilitásról, amely szükségszerűen elvezet a végleges foglalkozásváltás fázisáig, az eredeti lakóhely teljes feladásáig. E migrációs kísérlet teljes sikeréhez a legmegfelelőbb lehetőséget a szolgáltatási ágazatban való elhelyezkedés jelentette. Letelepülési helyként sohasem választották a bányamedencéket; mindössze két nyugdíjas bányászról tudnak. Ehhez nagymértékben hozzájárultak az otthoni földcsuszamlások, a palarétegeken nyugtalan-kodó talajok okozta tragédiák is: nagyobb esőzések alkalmával házakat, gazdasági épületeket, néha embereket temetett maga alá a föld. 1941-ben a Felszeg-vize forrásánál az egyik utca több tíz métert csúszott Korond felé. Ezt követően tizenhat atyhai család költözött Besztercére. Tizennégy vargyasi, ülkei, lövétei, firtosmartonosi családdal együtt ők alkotják a besztercei székely telep gerincét. A két világháború között ez volt az első tömeges méretű elvándorlás. Addig ugyanis évente tíz-tizenöt lány, hét-nyolc legény, egy-két családos fiatal vállalt

munkát másol, és egy-két évi szolgálat után modernebb mezőgazdasági szerszámokkal, magasabb hozamú vetőmagokkal, háztartási eszközökkel tértek haza, és házat, istállót építettek. Ekkor készültek a messzire látszó, forrópiros lugosi cseréppel fedett félemeletes hajlékok.

Nyomatékosítanunk kell: homogén, erős agrárközösségről van szó, amely sok vonatkozásban megelőzte a szomszédos falubokrokat. Már a reformkor idején erős olvasóegylet, a makfalvihoz hasonló "nemzeti tanoda" működött itt, az elemi, középfokú oktatásra pedig mindig nagy gondot fordítottak. A székelyudvarhelyi középiskola anyakönyvének 1689-től számított adatai szerint egy-egy osztályban négy-öt atyhai gyermek is tanult. A cselédként, szolgaként induló atyhaiak nyitott szemmel jártak a nagyvárosban, nemritkán elmondották: könyveket is kértek a munkát biztosító gazdtól...

A két világháború között Temesvárra került atyhai férfiak a nagy fatelepeken, Gersmayernél, Spitzernél, Rosenfeldnél, a kékkőgyárban, a jéggyárban, a vágóhidon helyezkedtek el fuvarosként, nagy ritkán kocsisok, kifutók voltak valamelyik vendéglőnél. A Bega-csatorna hajóállomásán a ki- és berakodás legnehezebb műveleteit végezték. 1940-ig egyetlen atyhai sem telepedett le. A bécsi döntés hazaparancsolta a nagyvárosi atyhai diaszpórák lakóit. Csupán két árva, félárva cselédlány maradt Temesváron. Ezzel lezárult a székelyföldi és atyhai bevándorlók életében egy korszak, amelynek okát, demográfiai kihatását így összegezte a *Korunk*: "Ennek a Bánság pusztáiról a városok és más ipari göcök felé áramló magyarságnak a számát a pár év óta nagyobb arányokat öltő székely bevándorlás is szaporítja. Az erdélyi faipar válsága, a közbirtokosság fokozatos kisajátítása, a föld jövedelmével fordított arányban álló adómenyiség, a gazdasági élet fölsegítéséhez szükséges hitellehetőségek hiánya mindinkább kivándoroltatja eredeti telephelyéről a székelységet. S mert az idegen országokba és a tengerentúltra való kivándorlás lehetősége megszűnt, ezek a tömegek a Regat vagy a Bánság felé tájékozódnak. A két oldalról jövő népmozgalom eredménye pl. Temesvárt elég érezhetően mutatkozik a statisztikai adatokban. Míg a bánsági falvak magyarsága az 1910-ben feltüntetett 55 414 lélekről 1930-ig 48 393 lélekre zsugorodott, addig Temesvár magyar lakosságának száma emelkedik. 1932-ben 23 709, 1935-ben 25 236, 1938-ban pedig 26 706 magyar nemzetiségű lakost tartottak nyilván. Ez a rohamos szaporodás elég [...] hüen leméri a székely elem bevándorlásának arányait is."¹¹

Az atyhaiak több hullámban történő, a migrációs keret teljes kimerülését okozó elvándorlására a felszabadulás után került sor. Hat süldőleányka már 1944 őszen elindult Temesvár felé. Mindannyian hét-nyolcgyermekes családok tagjai. Az idősebbek annyit meséltek Temesvár, Bánság "igéretföldjéről", hogy kötéllal sem lehetett volna őket otthon tartani. Az elvándorlás fokozódásában döntő szerepet játszott az 1946-os aszály és az ezt követő éhínség. A *Szabad Szó* munkatársa drámai színekben ecsetelte az éhínség következményeit: "Napok óta a Magyar Népi Szövetség központi székházának udvarán, lépcsőházban és folyosóin beesett arcú, fakó szemű férfiak és asszonyok gubbasztanak. A Székelyföldről való, ahonnan azért jöttek ide, hogy némi élelmiszert szerezzenek és hazavigyék hozzátartozóiknak, elsősorban a hiányos táplálkozás miatt beteggé lett gyermekeiknek.

[...] A Gyimesbükkről való Bibó Sándor ezeket mondja: — Nekem tíz gyermekem van, közte olyan is, aki dolgozni tudna, de nincs mit dolgozni, meg a testi erő is hiányzik hozzá. Az erőnket mind elorsvasztotta az éhezés. Alig van odahaza valamink, amit megenni lehetne. Teheneinket az őszen által falevéllal tartottuk, de már a falevél is elfogyott. . . Zabkenyeret és málét eszünk, ha van, ha jut. De ritkán akad és akkor is csak keveske. A Bánságban most szereztem valamicskét és viszem haza."¹²

A Magyar Népi Szövetség akkor szervezte meg emlékezetes akcióját: az éhínség következményeinek enyhítésére Háromszékről hétszáz gyermeket hoztak Temes megyébe.

Az éhínség Atyhában főleg a többgyermekes családokat sújtotta: "Nyolcan voltunk testvérek, s bizony nehéz idők jártak akkor ránk. Felültem a vonatra, s Temesvárig meg sem álltam. Gondoltam, legalább egy éhes szájjal kevesebb leszek otthon." (Kiss Balázs)

"Csak addig maradtunk, amíg annyi pénzt összegyűjtünk, hogy a házat, az istállót újraépítsük, a lakást berendezzük, s aztán iszkiri, hazafelé" — mondogatták egymásnak. Még tizenöt-húsz év múltán is csak a szülőfaluban képzeltek el a nyugdíjas éveket: "Összegyűlt annyi pénzünk, hogy a feleségemmel elhatároztuk: bennvalót veszünk Atyhában. 1958-ban elkészült a ház, később a csűr is. Itt, Temesváron pedig házbéres házban laktunk. 1970-ig a helyi gazdaság használta atyhai házunkat, akkor eladtuk, s vettük ezt a kétszobás blokklakást. Hogy va-

lami mégis emlékeztesen a szülőfalumra, a bejárati ajtót fenyőágas mintájúra készítettem.” (Kiss Balázs)

Az 1947-es nagy vándorlási hullám után a következő raj az ötvenes évek elején, a községi néptanács megalakulása után indult. A nagyon rátarti, dacos atyhaiak hamar összekülönböztek a hozzá nem értő, az analfabetizmus szintjén álló tanácselnökökkel. A sűrűlódások, az értelmetlen és igaztalan kulákliták szét-dúlták az otthoni közösséget. A lovasgazdák közül néhányan meg sem álltak Marosvásárhelyig. Ott ideig-óráig építőanyagot, fát fuvaroztak, s aztán irány: Temesvár. Otthon pedig az anomáliák nem oldódtak meg. A diaszpórák hívásának engedve hát mind többen és többen indultak el katonaládával s átalvetővel. Ekkor kezdődött az atyhai határ fokozatos sorvadása is. Korondiak, siklódiak, etédiek vásárolták az atyhai birtokokat. Az egyes családoknál még fellelhető adásvételi szerződések alapján állíthatjuk, hogy 1962-ig, tehát a szövetkezetesítés befejezéséig mintegy 150 hektár cserélt gazdát, közel félmillió lej értékben.

A házciselőség intézménye a felszabadulást követően is fennmaradt. Vallo-mások százait idézhetném: “A tizennegyedik életévetem szolgálóként töltöttem be. Előbb Marosvásárhelyen szolgáltam, onnan kerültem Temesvárra. Amikor férjhez mentem, két hónapig az unokatestvéremnél laktunk. Nagy nehezen találtunk egy 2X2,5 négyzetméteres vasalószobát, aminek csak cementpadlója volt. De úgy ör- vendtünk, hogy madarat lehetett volna fogatni velünk”; “A milliós világban a havi bértünk 30—35 000 lej volt, de azzal csak egy pár zoknit tudtam venni”; “A kiköltözés után (1972!) hat hónapot napszámban dolgoztam: ahová hívtak, oda mentem. Mostam, vasaltam, takarítottam”; “A kiköltözés után mint háztartási al- kalmazott dolgoztam, majd onnan az egyik cukrászdába kerültem mint elárusító- nő. Jelenleg itthon vagyok, a kislányunkat nevelem”; “Szolgálni mentem 1941-ben, s a havi bérem egy berbécs meg egy bárány volt. Tizenhárman voltunk testvérek, kicsi volt nekünk az otthoni hajlék. Csak tíz év múlva kerültem városra. Semmim sem volt. Érti? Semmim sem volt.”

Ezt a válságos időszakot csak úgy lehetett átvészelni, évekig kibírni, hogy az otthon melegét a diaszpóra tagjai pótolták. Nincs is Temesváron olyan idősebb atyhai származású család, ahol huzamosabb ideig ne éltek volna otthonról jött fiatalok. “A nyitott ajtó nálunk törvény!” — hozták otthonról a faluközösség szi- gorú parancsát. Nagyon sokan a két gyermekük mellé egy otthonról jövőt is fogadtak! “Harminc év alatt hét-nyolc rokont fogadtunk be. Volt olyan is, aki három évet töltött nálunk, mintha a gyermekünk lett volna. Ritka az olyan Temesváron élő atyhai, aki ne töltött volna legalább egy éjszakát a mi házunkban. Nemrég, egy hónap leforgása alatt két rokon lány ment tőlünk férjhez. Szülőként tisztelték, s keresetükkel is nekünk számoltak be. Mostanában erősen meggyérült az idelátogatók száma. Nagy-nagy szomorúságunkra mind huzamosabb ideig üres a vendégágy.” (Kiss Balázs)

Hasonló szerettel gondoskodott a Temesvárra került atyhaiakról Simó Ár- pád, Szabó Károly, Péter Karolina vagy a jelenleg 38 éves Imre László. Az első években, évtizedekben súlyos lakásgondokkal küszködő atyhaiakat a közösség tá- mogatása, biztatása segítette át a beilleszkedés amúgy is nehéz szakaszain. “Ami- kor összeházasodtunk, olyan alberleti szobát kaptunk, hogy a patkányok állandóan futkároztak a lábunk alatt. Akkor volt az a patkányfészek, hogy az ágy is alig fért el benne. Azt is kölcsön kaptuk. Egy rossz lópatkóval szegeztük össze, hogy szét ne hulljon. Ha a többi atyhai nem lett volna, az első hét után hazamentünk volna” — vallja az egyik fiatal házaspár.

1962 tavaszán — a termelőszövetkezet megalakulása nyomán — az elvándorlás fokozódott. Jó néhányan a gazdaság megalakulását követő napokban, hetek- ben már vonatra ültek, s meg sem álltak Szebenig, Temesvárig. Nem számított, hogy milyen munkalehetőséget ajánlottak fel, csak éppen keresni lehessen. Vállalták a legnehezebb fizikai munkák végzését, a hármás műszakot is. Munkába állásakor egyenesen megkövetelték, hogy oda osszák be, ahová erő kell. Páratlan munkabírájuk, emberfeletti igyekezetük valóban elismerést váltott ki mindenütt. Ma is büszkén hangoztatják: ha egyszerre százan jönnének Atyhából, és munkát keresnének, azonnal elhelyeznék. A körülmények is kötelezték őket erre a több- leterőfeszítésre. A hatvanas évek elején Temesvár már zárt település, súlyos lakás- gondokkal küszködik, a lakásépítés korántsem könnyű feladat.

Ekkor termi a legszebb értékeket a kalákaszellem. A hatvanas évek elejétől a hetvenes évek derekáig épült 58 családi ház mindenike kizárólag a többiek se- gítségével készült el. Egyetlen hívó szó nélkül naponta tizenöt-húsz ember szor- goskodott mindaddig, amíg a tulajdonos beköltözhetett. Bármelyik utcában, ahol az atyhaiak laknak, legendákat mesélnek együvértartozásukról, leleményességükről. Ahol ennyi ember kerül össze egy faluból, onnan minden mesterség művelője

kikerül: ács, kőműves, villanszerelő, hegesztő, vízvezeték-szerelő vagy éppen központifűtés-szerelő. Minden családi házban benne van a közösség valamennyi tagjának a munkája! Ez a tizenkét-tizennégy esztendő volt az atyhai közösség életének csúcspontja. A példamutató kalákarendszerben ott munkált a bevándorlók egyik legfontosabb célja: hogy a települési közösségekben családjaik tiszteletreméltóságát megalapozzák, és mindvégig fenntarthatassák. A szülők nagyon jól tudják, hogy gyermekeik a jövőben is rászorulnak a települési közösség és az elsődleges kapcsolatok hálózata nyújtotta biztonságra. Az atyhaiak Temesváron kialakult közössége szolidáris városi közösség, ahol hatványozottan jelentkezik az önmagukért és másokért érzett felelősség. Azokat is szívesen fogadták, akik máshol nem boldogultak. Ennek jelentőségét, az egyén további fejlődésére gyakorolt hatását a rideg számokkal, statisztikákkal, táblázatokkal nagyon nehéz kellő súllyal bemutatni. Eppen ezért fordulok a mélyinterjúk során megismert vallomásokhoz. Így bomlik ki egy modell-közösség szinte egyedülálló krónikája:

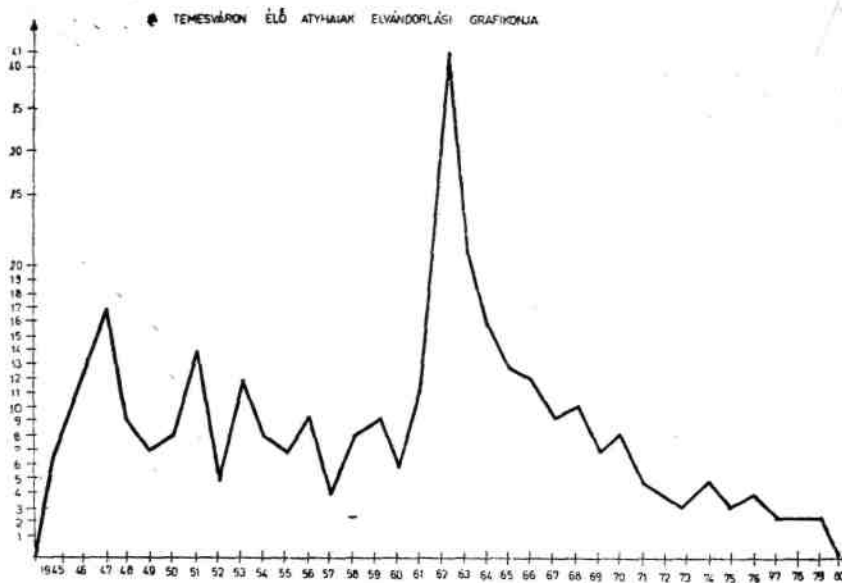
„1966-ban végeztem a korondi líceumot. Az anyagiak nem engedték, hogy továbbtanulhassak, pedig nagyon szerettem volna. Így indultam el egy kölcsönkért százlejjessel világot látni. Marosvásárhelyen kötöttem ki. Amilyen gyárról csak hallottam, mindenhova elmentem, de sehol nem jutottam a kapusszobánál tovább. Kétnapi kóborlás után sikerült a bútorgyárba bejutnom mint segédmunkás. A fűrészpont hordtam ki egy nagy talicskával. Az első fizetésemből vettem életem első pizsamáját és egy ócska biciklit 300 lejért. 1967 februárjában innen elvittek katonának, s amikor visszatértem, más munka után kellett nézmem. Napokon át kéréseket küldtem mindenfelé. A sok elutasító válasz között találtam egy »igen«-t is, és így lettem egy évig Atyhában segédtanár. A falu lakosságának hirtelen zuhanásával az iskola is felbomlott, s így újra munkalehetőség után kellett nézmem. Voltam laboráns a gyulakuti hőerőműnél, könyvelő a hulladékbeigyjítő központnál, »meteorológus« a székelyudvarhelyi megfigyelő állomásnál. Minden voltam, de csak ideiglenesen. Már-már attól féltem, hogy igazolást kapok: ez az ember csak ideiglenesen létezik. Akkor alakult Hargita megye, a nagy fémipari vállalatok, ahol el szerettem volna helyezkedni, csak azután épültek. Úgy látszik, minden atyhaiban ott motoszkál a Temesvár utáni vágyakozás. En is elindultam szerencsét próbálni a Bega-parti városba. Otthon azzal engedtek útnak: aki Temesváron nem él meg, az gyenge ember. A nagybátyámhoz jöttem, aki így biztatgatott: mit mind nyugtalankodsz, neked a nyugdíjig hálaistennek elég sok van. Két nap alatt elintézték mindent, én pedig munkába állhattam a Temes megyei húsipari vállalatnál. Az atyhaiak maguk közé fogadtak, lakást adtak, s rendre meghordozták falusfeleimnél. Itt értettem meg valójában: milyen felemelő érzés egy ilyen közösséghez tartozni.” (Egy fiatal munkás)

Az atyhaiakkal egy időben kerekedtek fel nagy termékenységű székelyföldi falvak — Zetelaka, Oroszhegy, Kibéd, Lövéte, Varság — lakói is, akik szintén az ígéret földjének tartott Bánságot választották. Józsa Ödön, a temesvári *Szabad Szó* munkatársa felmérést is végzett. Hozzávetőleges számítás szerint mintegy ezer-ezerkétszáz székely család telepedett le ezen a vidéken. A többség Hargita megyéből származik. A temesvári 2-es számú Matematika-Fizika Liceumban végzett felmérés szerint a nappali tagozat 658 tanulója közül 180 (27%) vallotta magát székelyföldi származásúnak. A leggyakrabban előforduló helységnevek: Atyha, Ditró, Csíkszereda, Csíkszicsó, Etéd, Enlaka, Farkaslaka, Galócás, Gyergyóremete, Gyergyóújfalú, Lövéte, Korond, Mádéfalva, Oroszhegy, Sófálva, Solymos, Székelykeresztúr, Szolokma, Tusnád, Parajd, Varság, Zetelaka (Hargita megye). Hasonlóan sokan származnak Kibédről, Nyárádszeredából, Nagykendről, Szovátáról (Maros megye). Kovászna megyéből pedig Erdőfűlét, Kézdiimást, Nagybacont és Sepsi-szentgyörgyöt említik a leggyakrabban.¹³ A Temesvárra áramlók zöme a tágabb értelemben vett Sóvidékről érkezett.

Sokan bánsági falvakban szereztek otthon maguknak: Gyéren, Keresztesen, Óteleken vagy Szapárfalván; éppen úgy földművesként dolgoznak, mint odahaza.

Az atyhaiak következetesen a városi életmódot, az ipari vállalatokban és a terciér ágazatban való elhelyezkedést tartották a legfontosabb célnak. Mindössze hét család lakik Temesvár peremközségeiben, de ők is ipari munkások. Az atyhaiak elvándorlása tehát egy kicsit hasonlít a méhek rajzásához: röptükben is érezték a biztos irányt. Az elzárt, „hegyre-szűrt” település lakóinak tudatát, értékorientációját az az egyszerű felismerés terelte a város irányába, hogy elsősorban itt teremthetik meg az annyira áhított civilizált élet anyagi és kulturális feltételeit.

Míg az előbb felsorolt települések esetében sehol sem alakult ki az atyhaihoz hasonló homogén közösség, addig a mind kisebbé zsugorodó falu lakói egymásnak hagyományozták a mítoszát nemesedett együvértartozás érzését. Nem legenda,

valóság: Budapesten vagy Amerikában is minden atyhai származásúnak géppel írott névsora van az illető településben élő falubelijeiről. Több milliós metropolisban is pontosan tudják, hogy a másik életében milyen esemény történt. Szébenben, Temesváron vagy Sepsiszentgyörgyön is bámulatos pontossággal sorolják, hogy az atyhaiak milyen lakásban, milyen lépcsőházban, hányadik emeleten élnek, hány gyermekük van, hol dolgoznak. A temesvári 2-es számú Liceumban egyetlen szóra öt perc alatt köréin gyűlt a kétemeletes épületben tanuló negyven atyhai származású gyermek. Bár Temesváron születtek, idekötik őket élményeik, tanulmányaik, s már a második vagy harmadik nemzedéket képviselik, de azért atyhaiak is vallják magukat. Még az elsősök is, akik alig tudták a nevüket, a pontos lakcímüket leírni. Vagy az, akit apja révén Tautzenbergnek hívnak, de anyja révén jussot tart az atyhai eredetre is. Azt otthoni közösség irányító lehetőségei korán érvényesültek, így a többlépcsős elvándorlási menetrend — a többi fálvaktól eltérően — mindössze 19 településre korlátozódott. A szétszóródás ellenére minden atyhai közösségnél az összetartozás, az etnikai tudatosság példamutató következetességgel jelentkezik. A szülőföldtől, az anyanyelvi környezettől való elszakadás sehol sem vezetett gyökértelenséghez. Mindenhol megtalálták emberi kiteljesedésük lehetséges útjait. Az anyafalut elhagyó atyhaiak a következő városokban, községekben találtak végleges otthonra:

	<i>Család</i>	<i>Személy</i>		<i>Család</i>	<i>Személy</i>
Temesvár	227	490	Brassó	5	18
Szeben	52	170	Bukarest	4	15
Marosvásárhely	46	186	Szováta	4	16
Beszterce	26	102	Vaidahunvad	2 +	
Sepsiszentgyörgy	22	82	(két nőtlen)	10	
Kolozsvár	15	47	Korond	1	4
Székelyudvarhely	17	47	Balázsfalva	1	4
Zernvest	9	31	Nagyvárad	1	2
Csíkszereda	8	25	<u>Vulkán</u>	<u>1</u>	<u>2</u>
Medves	7	25	Összesen	455	1302
Paraid	7	26			

Tehát egy ilyen kis falu elszármazott lakóiból is kétszer-háromszor akkora település kerekedne ki, mint a kirajzási központ. Az otthon maradt, nagyon meg-

csappant fiatalság ma elsősorban Székelyudvarhely és Csíkszereda üzemait választja. Valamennyien házat építettek, tömbházlakást vásároltak városban.

A fiatalok most már nem azért mennek el, mert otthon nem találják meg a számításait, hanem attól félnék: egy szép napon teljesen magukra maradnak! Mindez olyan pszichés állapotot teremtett, hogy a fiatalokat már semmilyen ígérettel nem lehetne otthon tartani. Ehhez járul az elzártság: csak Székelyudvarhelyig van közvetlen autójárat. Az atyhaiak és a Temesvárra elszármazottak nagy bánatára az elmúlt évben megszűnt a Marosvásárhely és Atyha közötti autóbuszjárat, így nagyon lecsökkent a szabadságukat otthon töltő atyhaiak száma is.

Otthon jóformán már nem épít senki, legfeljebb csak tataroznak, javítanak. Már be sem deszkázzák az ajtókat, ablakokat. Az elhagyott házak fala lemállott, máshol a harkály kopasztotta a gerendáig a házak oldalát. Atyha lakóinak több mint fele ötven éven felüli. Alig három évtized alatt több mint ezerrel csökkent a település lakossága. A nyolcvanas évek elejére eljutott a szaporulat vésses mélypontjára, a teljes elöregedéshez. Van olyan esztendő, hogy nem születik egyetlen gyermek sem! Ezen már az sem segít, hogy időnként feltűnik egy-egy nyolc-tíz-gyermekes pásztorcsalád. Megszedik magukat, aztán továbbállnak. A demográfiai erózió legjobb barométere az iskola: minden második, harmadik esztendőben üresen marad egy-egy tanterem.

Mindezt nem lengi be semmilyen nosztalgikus, idillikus falukép. Nagyon józanul és előrelátóan kialakították a maguk városi közösségeit. Atyha agrár-nép-főlétsége ötven esztendeje megszakítatlan folyamatban áramlott a városokra. Csak a felszabadulás után, egészen pontosan a hatvanas évek elejétől beszélhetünk végleges elvándorlásról. Mivel azelőtt időszakonként vissza-visszatértek, a városi életbe való integrálódás folyamata is hosszasan elhúzódott, jelen pillanatban is tovább tart. Ezért aztán az egymást követő kontingensek beilleszkedése homlokegyenest eltérő képet mutat. Az 1966-os, 1977-es népszámlálás adatai mindennél jobban szemléltetik, hogy teljes kimerülőben van a migrációs keret. (Lásd a táblázatot.)

ÉLETKOR, ÖTÉVENKÉNTI KORCSOPORTOK

	0-4:	5-9:	10-14:	15-19:	20-24:	25-29:	30-34:	35-39
	F. N.	F. N.	F. N.	F. N.	F. N.	F. N.	F. N.	F. N.
1966	20 13	17 33	45 37	31 17	28 16	4 12	15 11	13 19
1977	4 11	16 9	13 9	9 7	12 11	8 5	11 11	5 9
40-44:	45-49:	50-54:	55-59:	60-64:	65-69:	70-74:	75-ön felüliek	Össze
F. N.	F. N.	F. N.	F. N.	F. N.	F. N.	F. N.	F. N.	sen
22 41	18 19	38 36	42 45	33 21	53	77		776
10 13	11 15	15 37	22 24	29 29	37 38	20 21	18 22	511

Az 1966-08 népszámlálás idején egy 75 éven felüli nő, 1977-ben pedig négy 75 éven felüli férfi és egy nő nem határozta meg az életkorát.

A társadalmi integráció kérdései

1930 és 1978 júliusa között hazánkban a mezőgazdaságban dolgozók részaránya 78,6 százalékról 51,4 százalékra csökkent, miközben a városi lakosság részaránya 21,4 százalékról 48,6 százalékra emelkedett. A százezres lélekszámot meghaladó városokban él a városi lakosság 49,3 százaléka. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy néhány tájegység esetében a faluról való elvándorlás valójában már napjainkban befejeződött. A 14 kisebb-nagyobb települést, községet, tanyabokrot magában foglaló Sóvidéken Az aktív lakosság alig 12 százaléka dolgozik a mezőgazdaságban!

A falu—város mozgásfolyamat több elemet foglal magában. Az elvándorló otthagya szülőfaluját, lemond a hagyományos életvitelről, miközben felveszi a városi életmód külső, formális jegyeit. A második szakaszban lehetőleg teljesen szakít a faluval. A harmadik és döntő szakaszban már a városi életmód belső elemeit is elsajátítja.

Természetesen ez a városiasodó folyamat közelről sem ilyen sima és egyértelmű. A társadalmi szerveződés egyik nagy dichotómiája éppen e folyamat megközelítő leírása. A társadalmi deviancia, a bűnözés és az alkoholizmus sok esetben a városi feltételekhez való rossz adaptációval függ össze. Ha ezt az átmeneti jellegét figyelmen kívül hagyjuk, könnyen felszínes következtetésekre juthatunk a

falú—város migrációval s egyáltalán a városiasodással kapcsolatosan. A múlt századi, század eleji városellenes elméletek (elsősorban a klasszikus humán ökológiára gondolunk) szerint a nagyvárosokban az emberek kiszakadnak korábbi közösségi kapcsolataikból, viszonyaik elszemélytelenednek: a város mintegy atomokra hullik szét. Max Weber a nagyvárost „az egyének formátlan homokkupacaként”¹⁴ jellemezte.

A nagyvárosban új a munkahely, más a napi, a heti, az évi ritmus, másak a lakáskörülmények, újfajta az élelmezés, a ruházkodás, a közlekedés. Teljesen megváltoznak az egészségügyi, higiéniai feltételek. A faluról városra került egyén kezdetben úgy érzi, hogy feje felett összecsapnak a hullámok, a dolgok elvesztették emberi léptéküket. Az integráció azonnal felveti a marginalitás kérdését. Köztudomású, hogy a falusi életforma nem tűri a marginalitást. Ezért tartjuk indokoltnak Nemes Ferenc és Szelényi Iván megállapítását, mely szerint a falun „éppen a társadalom tradicionális értelemben vett integráltsága miatt nagymértékű uniformizálódásnak kell lezajlania, a közösség csak kis mértékben tolerálja a normáktól és magatartás-szokásoktól való eltéréseket. Éppen ezért a marginális ember számára a város a szabadságot jelenti. [...] A marginalitással szembeni tolerancia — aminek a meglétét egyébként később a szociálpszichológusok kutatásai is meggyőzően bizonyították — adja a város legfőbb értékét, biztosítja a város fölényét a faluval szemben. A »-más«-sal szembeni türelem mindenféle haladás előfeltétele, az a kultúra, amelyik saját körébe zárja magát, eleve stagnálásra ítéltetett.”¹⁵

A falusi lakosság városra áramlása, divatos kifejezéssel szólva: a társadalmi átlénygülés sok vonatkozásban szükségyszerű folyamat. Egy állandó, örökösön stabil népesség kevésbé szolgálja a haladást.

Az egyes tájegységek, övezetek tanulmányozásához a mutatók egész rendszerét dolgozták ki, amelyekben a statisztikai adatok döntő szerepet játszanak. A Vladimir Trebici meghatározta tíz mutató alapján pontosan körülírható, hogy a székelyek miért telepednek meg csak bizonyos városokban. A tíz mutatóból öt gazdasági, öt pedig társadalmi-művelődési. A megyék rangsorának elkészítésében figyelembe vette az egy lakosra számított össztermelést, az egy lakosra számított állóalapot, a nem mezőgazdaságban dolgozók számát, az ezer lakosra jutó ipari dolgozók számát, a szocialista ágazatból származó jövedelmet, a városok népességének hányadát, a közép- és felsőfokú végzettségük arányát, az ezer lakosra számított rádió- és tévékészülékek arányát, az egy orvosra jutó lakosok számát, a gyermekhalandóságot.¹⁶

Temes, Brassó vagy Szeben megye az előbb említett mutatók tekintetében a legelső csoportban kap helyet. Természetes tehát, hogy a főváros után ezek a megyék gyakorolták a legnagyobb vonzerőt a székely népfőlöslégre, s ezen belül az atyhaiakra. Marosvásárhely vonzása csak az ötvenes évek végén, a hatvanas évek elején érvényesült, amikor fölépültek bizonyos nagyvállalatok. Temes megye népességét — nagyon hozzávetőleges számítások alapján — a székelyföldi települések mintegy 1200 családdal gyarapították. Az atyhaiak hozzájárulása — mint már jeleztük — 227 család, 490 személy. Temesvár összlakosságát (268 785 — 1977. január 5.) 0,182 százalékkal, a magyar nemzetiségű lakosság részarányát pedig 1,35 százalékkal gyarapították. 1977. január 5-én Temesvár magyar nemzetiségű dolgozóinak száma 36 200 volt.

A beilleszkedési tipológia értelmében beszélhetünk szakmai, kulturális-civilizatorikus, kommunikációs betagoledásról. Mindez feltételezi a városi életmódra jellemző összes gazdasági, művelődési, politikai és szervezeti standardok elsajátítását. A beilleszkedés első szakaszára a taszító képek döntő súlya jellemző, a falusi inkább csak az árnyoldalakra figyel. Ebben a periódusban a kibocsátó közege, jelen esetben a falu jellemzői eszményinek tűnnek. Különös fontosságú bizonyos tényezők figyelembevétele: a befogadó csoport összeforrottsága, a munkában eltöltött évek száma, a munkahely és a lakás közötti távolság, szakmai elégtétel, a felettesek magatartása, családi állapot, javadalmozás, erkölcsi indokok. Nagy szerepet játszik az életkor, iskolai végzettség, szakmai felkészültség, a városba költözéstől számított időszak. Harmonikusabban zajlana le az alkalmazkodás, ha legalább a munkahelyen, a csoportban vagy a brigádban fogadnák őket, megmutogatnák leendő munkahelyüket, bemutatnák munkatársaikat. Erre azonban a szakmai iskolák végzősei esetében sem kerül sor. A beilleszkedés kulcsfontosságú mozzanata teljesen véletlenszerű, a mester vagy a munkatársak pillanatnyi hangulatától függően alakul. Mindez egész életre szóló kihatással lehet.

Az atyhaiak szakmai beilleszkedése azért tér el az előbb vázolt „képlettől”, mert őket a vállalat helyett a falusiak ünnepélyesen, szeretettel fogadták. A Temesváron kialakult közösségnek egyetlen tagja sincs, aki a beilleszkedés első

szakaszában ne dolgozott volna két-három atyhaival! Éppen ezért a negatív benyomások elsősorban a kezdeti, nehéz lakásviszonyokra korlátozódtak.

A Temesvárra régebben érkező 309 atyhaiból 37-en (11,9 százalék!) szolgáltként, 27-en szállítómunkásként (8,7 százalék), 19-en fatelepen (6,1 százalék), 12-en cukorgyári, szappangyári, cipőgyári munkásként (3,8 százalék), 10-en vagonüritőként (3,2 százalék), 8-an az építkezéseknél (2,5 százalék), 3-an pedig kubikosként kezdték a városi életbe való beilleszkedést. Mindössze négyen (1,29 százalék) választották kiindulási pontként a mezőgazdaságot. Ezenkívül 1 a város-gazdálkodásnál, 2 pedig a pékségnél helyezkedett el szakképzetlen munkásként. Csak 2 olyan atyhai volt (0,6 százalék!), aki inasként vagy inasiskola elvégzése után helyezkedett el Temesváron. Az egyik mint cipészinas kezdte, majd gyorsan átváltott a víz- és gázvezetékszerelésre, a másik pedig a második világégetést követően az építőiparban ácsként szeretett volna elhelyezkedni. Így emlékezik vissza az indulás éveire: "1948-tól már nem dolgoztam a szakmában, mert akkor építkezés nem létezett. Így fogtam más munkához: cukorgyár, állomás, mindenestre, ahol nehéz munkát kellett kifejtetni."

A Temesváron letelepedettek közül 132-en (42,7 százalék) a munkahelyi képzést választották, 58-an (11,9 százalék) pedig a szakmai iskola, szaklíceum elvégzése után indultak el. Az intenzív mobilitásra tehát csak a hatvanas évek elején került sor. Később, akik Székelyudvarhely, Gyergyószentmiklós, Csíkszereda szakmai iskoláiban tanultak, azok elsősorban Hargita megyében helyezkedtek el, így aztán az a furcsa helyzet alakult ki, hogy a jóval kisebb, jelentéktelenebb marosvásárhelyi, székelyudvarhelyi, csíkszeredai atyhai közösség szakképzettség tekintetében jóval a temesvári, szebeni diaszpóra fölött áll.

A temesvári, szebeni diaszpóra tagjai elsősorban az élelmiszer- és húsipar felé vonzódtak. Egy-egy ilyen munkahelyért képesek voltak fél éveket, éveket az állomáson, az építőiparban vagy a fatelepen szállítómunkásként, favágóként dolgozni. Itt is azért helyezkedtek el, mert a vágóhídon való munka erős fizikai kifejtést igényelt, tehát jobbak voltak a kereseti lehetőségek is. Nagyon sok atyhai gépkocsivezetői tanfolyamra iratkozott be, így a Bega-parti nagyváros közszállításában jelentős részt vállalnak magukra. A kezdeti szakaszban, a letelepedés, a fészekrakás idején minden munkára kaphatók voltak: fát vágtak, zsákoltak, szemet hordtak; az asszonyok, lányok vagy szolgáltak, vagy bejárónőként, napszámoként helyezkedtek el. Páratlan munkabírásuk hamarosan tekintélyt szerzett a közösség tagjainak. Sokan emberfeletti erőfeszítéssel két műszakot is vállaltak, hogy a testvérük a nyári szabadság idején kaszálásra, aratásra hazamehessen segíteni. Gyors alkalmazkodó képességük révén mindenhol hamar feltalálták magukat.

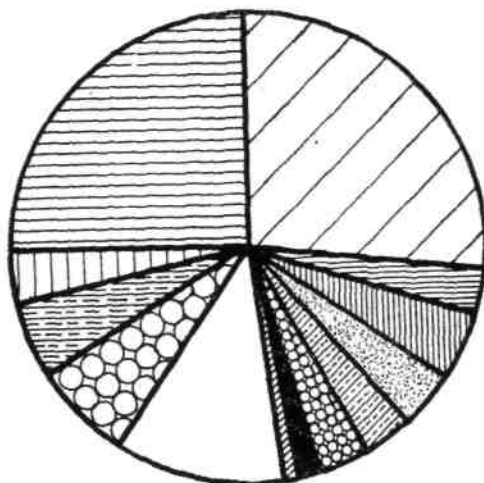
Az atyhai közösség 490 tagjából a foglalkozási mozaikban nem szerepel 59 iskolás (12,04 százalék), a 0 és hat év közötti kisgyerekek (34 kisgyerek 6,93 százalék) és hét egyetemista (1,428 százalék).

A fontosabb iparágak, ágazatok szerint az aktív keresők megoszlása (390 személy) hűen tükrözi a kizárólag mezőgazdasági környezetből bevándorlók előtt álló lehetőségek szűk voltát is. Az építkezés, a szállítás, a másodlagos kereskedelmi munkák (zsákhordás, élelmiszerek, ipari termékek szállítása az üzletekbe) egyben a szakmai továbbfejlődés elé is gátakat emelnek. A modern ipar, az elektrotechnika, elektronika, informatika, a vegyipar teljességgel hiányzik a foglalkozási mozaikból! Mindez arra is figyelmeztet, hogy a segédmunkási státus hosszú ideig sajátja a hasonló környezetből indulóknak. Fontosabb iparáganként, ágazatonként csoportosítva a Temesváron élő atyhaiakat, a foglalkozási szerkezet így ábrázolható (lásd a grafikon).

	Az aktív keresők			Az aktív keresők	
	száma	%		száma	%
Ipar	96	24,618	Szolgáltatás	19	4,871
Építkezés	15	3,847	Háztartás	22	5,641
Szállítás	29	7,435	Nvuedfias	21	5,384
Kereskedelem	102	26,169	Tisztviselő	5	1,282
Egészségügy	26	6,660	Értelmiségi	3	0,769
Közélelmzés	39	10,000	Mezőgazdaság	2	0,511
Városgazdálkodás	11	2,820		390	100,000

A foglalkozási mozaik áttekintése után vizsgáljuk meg a szakmai beilleszkedés fontosabb tényezőit:

1. A városi munkahelyen eltöltött évek száma.
2. Végzettség. A szakmai felkészültség és általános műveltség színvonala.

3. A munkahely és lakóhely közötti távolság.
4. Munkahelyi fegyelem.
5. A munkaidő kihasználása.
6. Munkahelyi vándorlás.

1. Bár a Temesváron élő atyhaiak mai elvándorlási folyamata, végleges letelepedése időben 35 évig tartott, az itteni közösség jóval hamarabb egyensúlyi állapotba került, mint a nagyobb gazdasági és demográfiai potenciált képviselő települések kirajzottai. Mindezt — a temesvári közösség erején, homogenitásán kívül — két másik tényező is elősegítette:

a) Az Atyhából újabban elvándorlóknak eleve számolniuk kellett azzal, hogy "visszaút nincs!". A gyorsan öregedő, elszigetelt, sovány talajú falu nem biztosíthatott kedvező feltételeket a magasabb életszínvonal eléréséhez. A főbb útvonalak mentén elhelyezkedő székelyföldi települések esetében viszont még ma is megvan a visszatérési lehetőség.

b) Az Atyha és Temesvár közötti 460 kilométeres távolság, a rossz közlekedési feltételek az ingázás minden formáját kizárták. Sem hetente, sem havonta nem térhettek haza.

2. Változatosságot mutat a végzettség szerinti megoszlás is. Az első, városra költöző nemzedék tagjainak döntő többsége négy–hét osztályt végzett. Az atyhaiak esetében még egy másik sajátos körülménnyel is kell számolni: 1954-ig a

faluban csak I—IV. osztályos iskola volt. A szomszédos Korondon az atyhai tan-kötelesek elenyésző százaléka végezte el az V—VII. osztályt. Éppen ezért az 1956-ig, 1957-ig kivándoroltakra egy másik teher is nehezedett: az V—VII., illetve V—VIII. osztály befejezése. Közülük 36-an az utóbbi években magánúton fejezték be tanulmányaikalt. (Tizen az otthoni községek központban, Korondon.) Természetesen így is számottevő azoknak az aránya, akik a mostani, kedvező feltételek között sem végeztek el a nyolcadik osztályt. Elsősorban nyugdíjasoktól, tsz-nyugdíjasokról vagy nyugdíj előtt állókról van szó.

A végzettség szerinti megoszlás lehetőséget teremt a nemzedékközi vizsgálódáshoz is. Ennek alapján nyomon lehet követni, hogy a szülők és gyermekeik azonos vagy különböző társadalmi réteghez tartoznak-e. Az intragenerációs felmérés pedig a rétegváltás intenzitását, a társadalmi térben megtett út gyorsaságát jelzi. Íme a felnőttek végzettség szerinti megoszlása:

II-IV. osztály	V. VI. osztály	VII.	VIII.	Szakmai iskola, szaklíceum	Érettségi	Almér-nőki	Egyelem
10	6 11	82	157	37	10	1	

A 10 két, illetve négy osztályt végzettek közül három tsz-nyugdíjas, egy 63 éves háztartásbeli, kettő állami nyugdíjas, négy pedig nyugdíj előtt álló segédmunkás.

A szakmai iskolát, illetve szaklíceumot végzettek közül tizen a szakmájuktól teljesen eltérő ágazatban dolgoznak. Négyen például a korondi általános iskola kerámia tagozatán tanultak, itt pedig szállítómunkásként, illetve húsipari dolgozóként tevékenykednek.

Amint az előbbiekből kiderül, a tényleges mobilitásban döntő szerepet játszó, az iskolai végzettségtől függő elvándorlásról tájainkon csak a hatvanas évek elejétől beszélhetünk. Azelőtt az ezermester falvakból mentek azok, akik valamilyen szakmához (ács, kőműves, kőfaragó stb.) a családi örökség révén már konyítottak. Velük együtt zúdult a városra a négy, jobb esetben hét osztályt végzett agrárnép-főlötség tömege. A nagy kérdés: ez a kevéske szakmai, ritkább esetben kulturális mohósággal megáldott, de szakismeretek, ipari fegyelem, városiasodási orientáció nélküli tömeg képes-e a napi anyagi-biológiai szükségletek kielégítését szolgáló alkalmazkodás szintjéről eljutni a szó valódi értelmében vett városi életmód, a kulturált emberi magatartás, a városi tudat szintjére? Manapság sokat vitatkozunk a falusiasodó város szociológiai dilemmájáról. Várhegyi István írja: "A hagyományos régi városközpont, illetve annak társadalmi magja nem képes megbirkózni a számban óriási túlerőt képviselő falusiak gyors integrálásának feladataival. Emiatt nem a város formálja a maga képére a beköltözőtöttek sokaságát, hanem az integrálók győzik le a mennyiség erejével a minőségi elvárásokat lassan feladó várost. [...] A külsőségekben már nem falusi, de belső értékekben (legfőképpen ami a városi magatartás kulturáltságát illeti) még nem városi tömegek nemes értelemben vett polgári életmódot és műveltséget mindaddig nem tudnak kialakítani, amíg meg nem találják a várost. A város szociológiai lényege nem a komfort, hanem a kulturált emberi magatartás."¹⁷

Mindezek ellenére azoknak van igazuk, akik — ha egy-két nemzedék távlatában is — bíznak a város szerves integráció-képességében. Az atyhaiak példája is bizonyítja: minden esetben meg lehet találni azokat a közösségi életszervező erőket, amelyek e szerves integráció irányában hatnak. Ebben a folyamatban nagyon nagy szerepük van a primer szervezeteknek: a családnak, a rokonságnak, a szomszédságnak. Mivel az atyhaiaknál mindez minőségileg az átlagosnál jóval magasabb szinten jelentkezik, az integrációjuk nem jár traumákkal, drámákkal. Egyébként is dőre kívánság lenne, hogy már az első nemzedék esetében sor kerüljön a városi életmód belső jegyeinek teljes elsajátítására.

A másik véglet hangoztatása is éppen olyan veszélyes: falu urbanizációjának fokát a művelődési otthon úrtartalmával, a hivatásos együttesek kiszállásainak számával mérni. Atyhába például soha egyetlen hivatásos együttes sem látogatott el! Ennek ellenére erős a művelődési igény: az atyhaiak az átlagosnál jóval többet olvasnak. Számos, Temesváron élő család könyvespolcán ott láttam a legfrisebb könyvújdonságokat. Ezzel is magyarázható, hogy hetvenöt családos, előrehaladott korú nő és férfi vállalta a továbbképzés nehézségeit:

"Székelyudvarhelyen négyhónapos pincérképző tanfolyamot végeztem. Utána beiratkoztam a liceumba. Ennek elvégzése után hathónapos édességipari tanfolyamon vettem részt. Egy évig mint munkás dolgoztam, onnan áthelyeztek a könyvelőségre. Pillanatnyilag mint könyvelő dolgozom"; "Otthon csak négy osztályt

végeztem, itt tanultam meg a víz- és gázszerelő mesterséget"; "Tanulmányaimat szülőfalumban kezdtem, majd hatodik osztálytól Korondon jártam iskolába. Székelyudvarhelyen az építészeti szakon csak a líceum első fokozatát fejeztem be. 1979 júliusában a nővérem hívására Temesvárra jöttem. Tanulmányaimat jelenleg a líceum esti tagozatán folytatom."

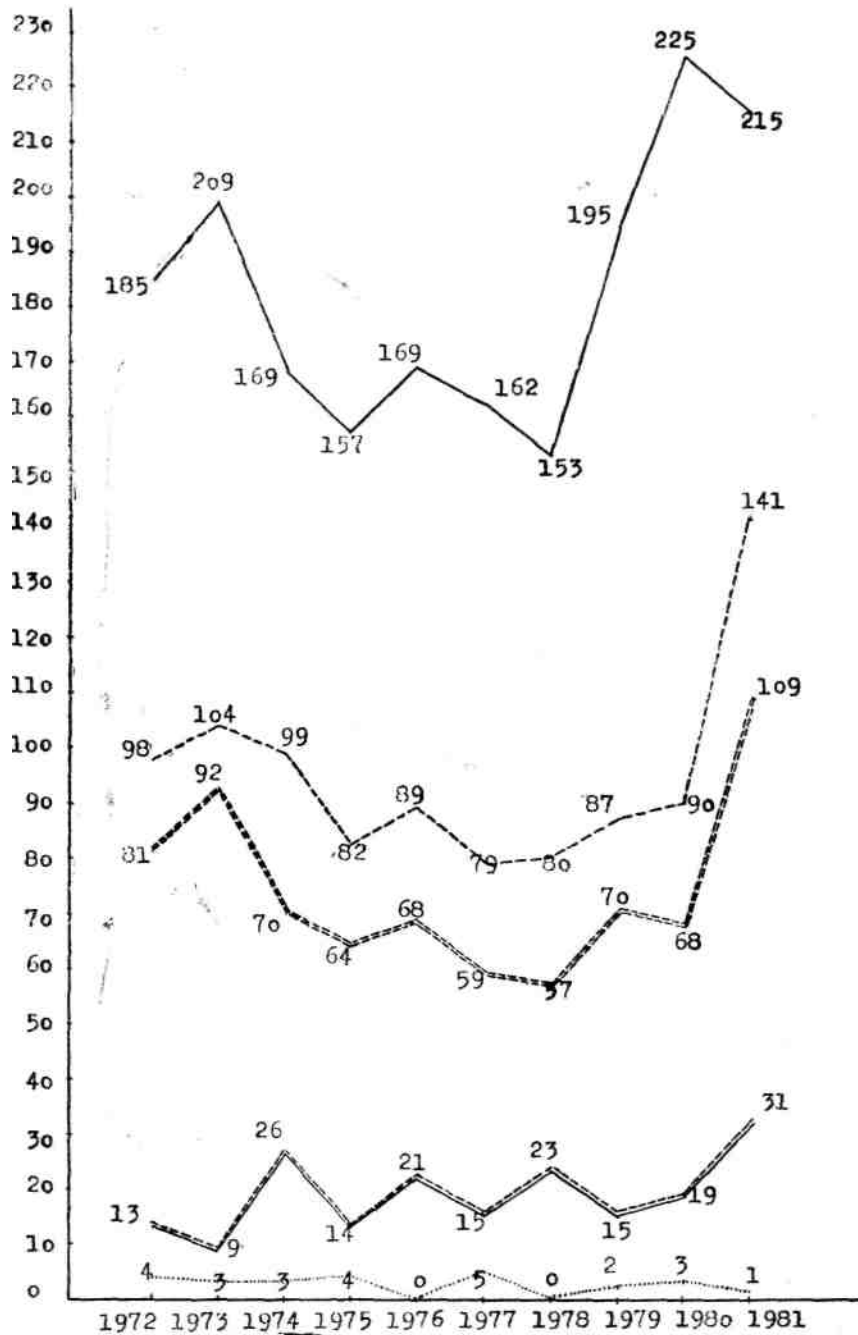
Elsősorban a temesvári 2-es számú Matematika—Fizika Líceum felé vonzódnak, mert ez biztosítja számukra az ismeretek anyanyelven történő elsajátítását. Döntő többségük ezért vállalja első osztályos korától kezdve a napi egyórás, váltott villamosokkal, autóbusszokkal való közlekedést is. (Kivételesen 10 városbeli atyhai család) Mindez távlatokban az atyhai származású értelmiségi réteg számbeli gyarapodását eredményezheti majd. Amire nagy-nagy szükség is lenne, hiszen az az egy orvos, egy közgazdász, egy almérnök, aki az egyetem, illetve az almérnöki elvégzése után Temesváron maradt, még nem játszhat irányító szerepet a magasabb szellemi érdeklődés felkeltésében. Egyébként a több atyhai diaszpóra tanulmányozása azt bizonyítja, hogy a legtöbb helyen a második nemzedék sorából kikerült értelmiségi elszakad a saját közösségétől, a kapcsolatok felszínessé, végtelenszerűvé válnak. Ez történt Kolozsváron, Marosvásárhelyen, Székelyudvarhelyen is ahol orvos, tanár, tanító, újságíró mellett egyetemi tanár vagy magas szaképesítésű műszaki értelmiségi is van. Kivételesen Sepsiszentgyörgy, ahol az atyhai származású képzőművész — Vinczeffi László — éppen gyakori hazatérései révén állandó kapcsolatban van Borsosaival.

Temesváron lépten-nyomon tapasztaltam, mekkora szükség volna eszméletű értelmiségiekre, akik a szó valódi értelmében magukkal ragadnák az iskoláztatás, az önművelés területén el-elbizonytalanodó, járatlan egykori falusfelleiket. Szülőket kellett rábeszélnem, hogy az azonnali érvényesülés helyett támogassák gyermekeik egyetemi felvételét. Nemcsak rajtuk múlik, hogy a szinte kizárólag ipari üzemekben szolgáltatási, kereskedelmi egységekben dolgozó atyhaiak közül senki sem fizetett elő a *Korunkra, Igaz Szóra, Mívelődésre* s még néhány lapra. Soha senki nem kereste fel őket, indítást, biztatást sehonnan sem kaptak! A temesvári Állami Színház magyar tagozata is többet tehetne a közönségnevelés terén. Teljesen légből kapott az a közszájon forgó kijelentés, hogy a Székelyföldről elszármazottak nem járnak szívesen színházba!

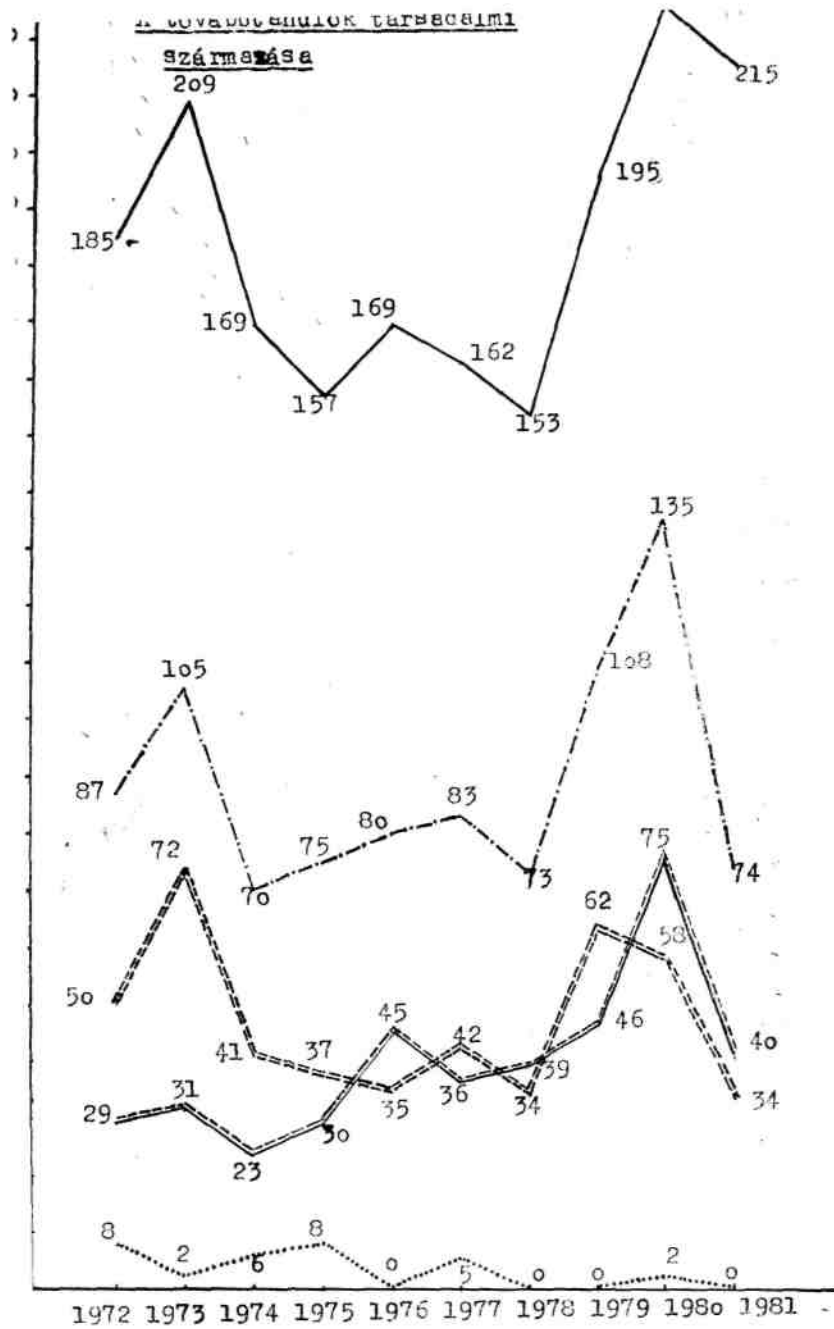
Ne törődjünk olyan könnyen bele, hogy a faluról városra szakadt tömeg létmotivációs magatartása kizárólag az anyagiak megszerzésére irányul. Ha egy hónapban emberfeletti erőfeszítéssel 3500 lejt keresett, a másikban már négyet kíván, a következőben már ötezret. Az anyagiak hajszolása következtében a magatartásuk, életvitelük minőségi értéke zuhan. Ennek kivédésében — az atyhaiak példája is bizonyítja — nagy szerepet játszik az otthonról hozott vagy a városban kialakított primer szervezetek erőssége. Éppen ezért sohasem kellett szembenéznük a magárahagyatottság kísértésével, a hontalanság érzésével. Ezért jobbra ismeretlen az alkoholizmus, az öngyilkosság, a társadalmi deviancia, a válás, a felbomlott családi élet! A bővülő szerepelvárások során a hagyományos kultúrát ötvözni tudták az ipari, a kereskedelem vagy a szolgáltatás által megkövetelt korszerű ismeretekkel, műszaki jártasságokkal. A közösség alkotó képessége az otthoninál kétségtelenül magasabb szinten érvényesült. Reméljük, a most formálódó második, harmadik nemzedék képes lesz a következő lépést megtenni a magasabb műveltség irányában is.

3. A városi életbe való beilleszkedést elősegítette a munka- és lakóhely közötti viszonylag kis távolság. Egyetlen atyhai sem utazik — a peremközségeket is belészámítva — napi 1 óránál többet. Mivel lakásépítésre, -vásárlásra jóval a munkahely megszerzése után került sor, lehetőleg úgy választották meg lakóhelyüket, hogy közel legyen a munkahelyhez. A városszéli kertes házakban lakók utászoknak a legkevésbé; megfigyelhető, hogy a kisebb-nagyobb atyhai szigetek munkahelyeik közelében vannak. A Temesvárra került atyhaiak már a kezdet kezdetén sem választották az egy-két utcába való tömörülést. Úgy szóródtak szét a városban, hogy a közösség minden egyes tagjának kedvező legyen. A környező falvakban lakók is 20—30 perc alatt megteszik az otthon és a munkahely közötti távolságot. Azok, akik távolabb telepedtek le, rendre beköltöztek a városba.

4—5. Az atyhaiak viszonylag magas szaktudású munkaerőt képviselnek. Csportvezetőik, mestereik, mérnökeik elismerően beszélnek róluk. Ennek erkölcsi motivációját abban látom, hogy az atyhai, amikor Temesváron, Szebenben vagy máshol munkába állt, azzal a gondolattal indult, hogy mindenáron helyt kell állnia. A lehető legkomolyabban vették a munkahelyet. Ráéreztek a Selye János-i modellre: a vállalat, az egység működése szempontjából minden egyed szerepe rendkívül fontos. Mindössze tíz olyan atyhaival találkoztam, aki elégedetlen a

- Az érettségizettek száma
- - - A termelésben elhelyezkedett
- · - Munkás- és parasztsalád gyermeke
- - - Értelmiségi, hivatalnoksalád gyermeke
- Más kategóriák gyermeke

- Az érettségizettek száma
- - - - - Egyetemre, főiskolára bejutott
- ==== Munkás-, parasztcsalád gyermeke
- ===== Értelmiségi, hivatalnokcsalád gyermeke
- Más kategóriák gyermeke

jelenlegi munkahelyével. Az átváltást minden esetben magasabb képzéssel, és nem vándorlással oldották meg.

Sajátos jelenségként könyvelhető el, hogy Temesváron vezető beosztásban egyetlenegy atyhai sem dolgozik! Csoportvezető, mester is mindössze kilenc van. Nagyjából hasonló helyzettel találkoztam mindenhol, ahol a kirajzási pontról nem indítottak műszaki értelmiségieket vagy mestereket. Szorgalmuk, helyállásuk ellenére képviselőként sem tevékenykednek a város életének irányításában.

Az atyhai közösség anyagi-fizikai vetületei

A városra áramlás elsődleges indoka anyagi természetű: "Városon jobb és könnyebb a megélhetés." A beilleszkedésben is az anyagi szükségletek uralkodnak, a házasságokban ugyancsak, s ennek eredményeként a gyermeket nem vállaló vagy egykező családok száma a városiasodó falusiak esetében megnő. Ez a felmerések során is gondot okoz: az anyagi helyzetre vonatkozó kérdéseket bizalmatlanul fogadták, mintha adószédőt láttak volna bennem. Nehezen sikerült meggyőzőnöm őket, csupán arra vagyok kíváncsi, hogy a városi életbe való betago-lódással valóban növekedett-e vagy sem a közösség anyagi ereje. A kérdés bonyo-lult; mindenképpen figyelembe kell venni az otthonról hozott örökséget, anyagi segítséget, a lakásviszonyokat, a tartós fogyasztási cikkek számát. Talán mítoszt rombolunk, amikor kijelentjük: a tartós fogyasztási javakkal való lényegesen ma-gasabb ellátottság, városi öltözet, autó, telefon, a lakás minden részének jobb ki-használása ellenére a városon élő atyhaiak anyagi helyzete nem jobb, mint azé a középkorú tsz-tagé, aki Atyhában állatokat tart, és szerződés útján értékesíti. Az élelembeszerzés, a lakás fenntartása (részletfizetés) felemésztí a család jöve-delmének felét. Azok a családok vannak előnyben, akik régebb vándoroltak el, s még élvezhették az örökség eladásából származó előnyöket, akiket folyamatosan ma is segítenek az otthon élő szülők. Ez is meghatározta, hogy a Temesvárra, Besztercére, Szebenbe került atyhaiak elsősorban maguk között házasodtak: mind-két szülő részéről érkezett s érkezik ma is a zöldség, a gyümölcs, télen pedig a "disznóköltés". Tehát a kereset alapján elkészített anyagi helyzet nem minden esetben mérvadó: a kisebb keresetűek anyagi helyzete lehet lényegesen jobb, mint a magasabb jövedelmű családoké. Az anyagi helyzet elemzésekor természetesen figyelembe vettem a sajátos árnyalatokat. Mivel az atyhaiak zöme azonos ipar-ágakban vagy a szolgáltatásokban helyezkedett el, a keresetek is legfeljebb az életkortól függően különböznek, a gyermekek száma pedig alig mutat eltérést, az anyagi helyzet homogenizálódásának vagyunk tanúi: szinte mindenhol ugyan-azzal a lakásbeosztással, ugyanazokkal a bútortípusokkal, jégsezkrénnyel, lemez-játszóval stb. találkozok az ember. Sok esetben még a könyvespolcon levő könyvek vagy üveghalak is teljesen azonosak. A városra került falusiak tehát nem csupán a polgári családok anyagiakra koncentráló modelljét vették át, hanem a kultúrá-ban is hozzájuk próbálnak igazodni. Kell a könyvespolc is, mert ez a divat. A könyvek vásárlása teljesen alkalomszerű.

Az atyhai közösség anyagi-fizikai vetületét hitelesebbé teszi a diakronikus, korszakokat összehasonlító vizsgálat. Éppen ezért rögzítettem magnószalagra az anyagi helyzet változásaival kapcsolatos vallomásokat. Az atyhaiak nagy érdeme: a kalákaszellem teljesen új alapokon való meghonosítása, a kezdeti megfeszített munka, az otthonról kapott számottevő segítség az átlagosnál hamarabb juttatta kertés családi házhoz, tömbházlakáshoz, tartós fogyasztási javakhoz őket. Ugyan-akkor két másik tényező is közrejátszott: az albérllettől, ágybérllettől való rette-gés, valamint az otthoniak előtti bizonyítás igénye. Bizonyítani pedig csak anyagiakkal lehetett:

"Régebben ritkán jártam haza, mert az olyan szegény ember, mint én — pakulár voltam —, kétszer is meg kellett gondolja, hogy mire költi a pénzét. El-határoztam, hogy én sem maradok le a többi atyhaitól: építeni fogok. Mikor otthonról meglátogattak, egyik idős ember, nagybátyám, azt mondta: »Hát nem gondótam volna ecsém, hogy te mint pakulárember ilyen házat rittyentesz, minden segítség nélkül.« Ez nekem olyan jólesett, hogy azt ki sem lehet mondani"; "Al-bérlletben laktunk hét évet. Sikerült egy házhelyet vásárolni, amire később épí-tettünk. Bizony nagyon meg kellett dolgoznunk. Az atyhaiak segítsége nélkül ta-lán nem is sikerült volna. Olyan napok is voltak, amikor minden hívás nélkül tízen—tizenöten jöttek segíteni. Igaz, én is mentem, amikor egy atyhait a háza körül mozgolódní láttam"; "Jelenleg saját házunkban lakunk, amelyet magunk építettünk a feleségemmel és a kollegákkal együtt. 1968-ban vásároltunk egy öreg-öreg házat, még villany sem volt benne. Azután szerelttem bé a vezetékeket.

1972-ben láttunk hozzá az építkezéshez, s van két szoba, kamra, fürdőszoba és központi fűtés, mivel nekem ez a mesterségem.”

A biztonság, a végleges letelepedés érzetét elsősorban a saját lakás sugallja. Néha évtizedek kemény munkája feszül az ilyen kijelentésekben: “Lakásom szépen berendeztem. Megvan minden, ami egy munkáslakásban kell.”

Jóval több megértéssel, figyelemmel kell kezelnünk a falusi származásúak – főleg az idősebbek, középkorúak — lakótömbtől való idegenkedését is. Az otthoni világ sokkal áttekinthetőbb, s mert a falusi élet tempója még mindig lassúbb mint a városé, sokkal magabiztosabban tud közlekedni ember és ember között. Egyetlen név kimondásakor szeme előtt felvunul az egész rokonság. Városban a szomszédokhoz szégyell átmenni, egyébként is az időjárásról kívül nincs miről beszélgetnie. Ekkor lép fel a “blokkbetegség”. Idős, nyugdíjas falusi emberek kiállanak a tömbház elé, integetnek, mosolyognak a játszó gyermekeknek, súlyosabb esetekben “vitakoznak” a szomszéd képzeletbeli majorságával.

Az atyhaiak közül is sokan (157 személy) idegenkednek a lakótelepektől. Ugyanakkor senki sem lakik harmadik, negyedik emeletnél magasabban! A tízemeletes tömbházakban is kizárólag olyan lakást választottak, amelyek legalább a harmadik vagy negyedik emeleten van.

Az albérletet, ágybérletet csak végső megoldásnak tekintették. Kezdetben is mindössze huszonötven választották ezt az alternatívát. Pár hónaptól egy-két évig laktak albérletben. Kevesen kényszerültek huzamosabb ideig ilyen viszonyok között élni: négyen tíz—tizenöt esztendőig, ötven hat évig, hárman pedig két évig. A legjobb arány a székelyföldi bevándorlók körében!

Az atyhaiak a munkásszállásokat messzire elkerülték. A 319 Temesvárra érkező atyhai közül csak tizenketten választották átmenetileg ezt a lakásformát. A többiek, 282 személy, a rokonok “bérbevételének” diplomáciáját alkalmazták. Mindez a közösségtől is nagy erőfeszítést követelt: nagyon rossz lakásviszonyok mellett is, minden körülmények között vállalták az otthonról érkezettek elszállásolását! “Az atyhaiak — mondja egy idősebb szakmunkás —, amikor Temesvárra jönnek, sohasem szállnak meg idegennél. Az újonnan érkező hazalátogató falujabelijével ült vonatra. Itt aztán kézzel kézre adták, lakást biztosítottak mindaddig, amíg elhelyezkedett.” Találomra sohasem indultak el, csak nagyon biztos információk birtokában.

Viszonylag kevesen, 48 család lakik állami tulajdonú lakásban. Nincs lakása két nőtlen fiatalembernek, albérletben lakik két hajadon és két nőtlen, rokonoknál lakik hat személy, bentlakásban pedig két egyetemista. Lakásviszonyaik fokozatos javulása is jelzi elvándorlásuk tartósságát, a temesvári életbe való teljes beépülést.

<i>Az állami lakások megoszlása</i>	<i>Családok száma</i>	<i>%</i>
Szoba-konyha, WC (fürdőszoba nélkül)	9	18,7
Egyszoba-összkomfortos garzonlakás	3	6,25
Kétszoba-összkomfort	33	68,7
Háromszoba-összkomfort	3	6,25

Paradox jelenség, hogy a kilenc szoba-konyhás, fürdőszoba nélküli lakás közül hét a belvárosban van. Régi bérházakról van szó, amelyek közművesítése elmarad bármelyik lakótelepétől. Nagy előnyük: a központi fekvés és a tágasság. Az épületek többsége a századforduló szülötte. Az atyhaiak számára semmilyen jelentősége nincs annak, hogy valaki a belvárosban lakik.

Legnagyobb vonzóereje továbbra is a kertes háznak van. Nemcsak a végleges letelepedés, a gyökéresztés jelképe, hanem az egyes családok előrehaladásának is fokmérője. Az autó, a telefon, a háztartásbeli technikai csodák mind, mind eltörpülnek a Házért folytatott küzdelem mellett. Az atyhaiak Temesváron, Marosvásárhelyen, Szebenben is olyan utcákat választottak, amelyek legalább a nevükben idézik a szülőföldet. Nagyon sokan laknak Temesváron a Maros utcában, Marosvásárhelyen pedig a Kisszőlőshegy utcában. Az atyhaiak példája is bizonyítja: a megnövekedett lakáskomfort nem az értelmiségi vagy a tisztviselőréteg fő ismérve. Tehát a lakáskomfort és a foglalkozási rétegződés között náluk nincs olyan szoros összefüggés, mint ahogyan azt a szociológiai irodalom előszeretettel

hangsúlyozza. Bár nem releváns, a Temesváron élő atyhai származású értelmiségiek lakásviszonyai rosszabbak, mint bármelyik munkásé.

<i>A magánlakások megoszlása</i>	<i>Családok száma</i>	<i>%</i>
Egyszoba-összkomfort	4	2,23
Kétszobás, kertés ház komfort nélkül	21	11,75
Kétszoba-összkomfortos tömbházlakás	56	31,23
Háromszoba-összkomfortos tömbházlakás	15	8,37
Négyszobás családi ház komfort nélkül	4	2,23
Háromszobás ház, kert, összkomfort	11	6,14
Négyszobás ház, kert, nyári konyha, összkomfort	9	5,58
Kétszobás, kertés, összkomfortos ház	32	17,87
Kétszobás, összkomfortos lakásba költözik a közeliövívben	9	5,58
Háromszobás, összkomfortos lakásba költözik	2	1,11
Társbérletben lakik	6	3,35

Érdekes módon a három- és négyosztós, összkomfortos házak közül öt nem Temesváron, hanem a peremközségekben épült fel, tehát látszólag ők élnek a legkedvezőbb lakásviszonyok között. Az egy- és négyosztós pólus között helyezkedik el az atyhai családok zöme. A négy- és háromosztós lakástulajdonosok közül kettő segédmunkás.

Tartós fogyasztási javakkal való ellátottság

Az ötvenes évek elején indulók még csak a legkezdetlegesebb bútorokat vásárolták: sodronyágyat, két fekvőhelyes heverőt, ütött-kopott szekrényeket, asztalokat, székeket. 1962 előtt — akárcsak a lakásépítésben — itt is átmeneti periódusra rendezkedtek be. Otthon szerették volna kamatoztatni a megtakarított kezeset. 1962 után viszont egyre-másra vásárolják a bútorokat, a tartós fogyasztási javakat. Első helyen a hűtőszekrény szerepelt. A melegebb klíma, az enyhébb telek nélkülözhetetlenné tették a hűtőszekrény használatát. A hűtőszekrényrel való ellátottság éppen ezért a legmagasabb: 83,47 százalék! A többi tartós fogyasztási javak megoszlása a következő:

	<i>Családok száma</i>	<i>%</i>		<i>Családok száma</i>	<i>%</i>
Mosógép	115	50,66	Magnetofon	32	14,09
Porszívó	127	55,94	Lemezijátzó	75	33,03
Varrógép	89	39,20	Kávéfőző	177	77,97
Telefon	20	8,81	Fényképezőgép	17	7,48
Televízió	163	71,80	Autó	11	4,84
Rádió	127	55,94			

Tehát az atyhai családok zöme tartós fogyasztási javakkal jól ellátott. Érdekes a varrógép magas százaléku jelenléte. Ezt az örökséget is otthonról hozták: csak az a jó gazdasszony, akinek varrógépe van.

A bennszülött városiakoktól eltérően az atyhaiak sohasem kölcsönöznek tartós fogyasztási javakat szakosított üzletekből. Még a falubeliyeiktől is csak végső esetben. A részlet, a kölcsönzés jobbra ismeretlen jelenség számukra. Szinte kizárólag a fiatalok körében terjedt el ez, a városi életmódhoz szorosan kapcsolódó, vásárlási mód. Az idősebbek lehetőleg a tömbházlakást is készpénzzel vásárolják meg. Csupán 51 olyan családdal találkoztam, ahol lakást, bútort vagy más tartós fogyasztási cikket részletre vásároltak! Legtöbben (28 család) lakást vásároltak részletre. Tíz család lakást és bútort, 13 család hűtőszekrényt, televíziót, autót.

A diakronikus vizsgálat szerint az atyhaiak anyagi helyzetében az eltelt húsz év során következett be a minőségi ugrás. Az ötvenes évek végéig mindössze tizenegy család épített házat, vásárolt lakást. Hűtőszekrénye, mosógépe addig egyetlenegy családnak sem volt.

Az átlagosnál jóval fokozottabb — néha erősen túlzott — takarékoság 1966—1967 körül bámulatos fordulatot eredményezett az atyhai származásúak anyagi helyzetében: 1966 és 1972 között harminc (!) házat építettek fel, miközben minden családban kicserélték a bútort, megvásárolták a hűtőszekrényt, mosógépet, varrógépet, rádiót, televíziót. Ezalatt az utolsó atyhai is kiköltözött az alagsori pince-lakásból.

Olyan erős, kizárólagos jellegű tehát a lakásra, tartós fogyasztási javak beszerzésére való irányultság, hogy szinte teljesen leköti az egyének és a családok energiáját. Önművelésre alig marad idő. Ugyanakkor hajszálpontosan számon tartják: ki honnan indult. Az egykori módosabb családok gyermekeinek — éppen előnyös anyagi indulásuk révén — ma is nagyobb a közösségen belüli tekintélyük, mint a napszámosok, törpebirtokosok leszármazottainak! Nagyon fontos, amit Fábrián Ernő fogalmazott meg: "A nemzetiségek alkotó részvétele a társadalom építésében elsősorban attól függ, hogy hagyományos kultúrájukat milyen mértékben tudják ötvözni korszerű ismeretekkel és technikai jártasságokkal. A korszerű ismeretek elsajátításának és a személyiség fejlesztésének intézménye az anyanyelvű iskola. [...] Minél nagyobb tudású az egyén, annál nagyobb esélye van arra, hogy cselekvő alanya legyen a társadalmi és politikai gyakorlatnak. A tudás és a végzett munka között annyira szoros a kapcsolat, hogy a képzettség a társadalmi munkamegosztás és a hatalomban való részesülés egyik jellemzőjének tekinthető."¹⁸

Pillanatnyilag úgy tűnik, ezen a területen kell a legkeményebb harcot megvívni: a közösség tagjait teljesen kielégíti az egyének, a családok jelenlegi anyagi helyzete.

"Mindent elértünk, amit egy munkásember elérhet" — hangoztatják, s e csalóka látszatért könnyen lemondanak a továbbtanulás lehetőségéről, s az azonnali érvényesülés hajszolásáért miatt éppen gyermekeik — akikért pedig minden áldozatra képesek — szakadnak el a tudomány és technika trendvonalától, távlatokban pedig csak a segédszemélyzet genetikai reprodukciójára állítodnak be!

Bár nem általánosítható, de tény: az alacsony kulturális igény nagyrészt alacsony elvárásokat von maga után a közösség tagjaival szemben.

Primer szervezetek az atyhai közösség életében

A temesvári atyhai közösség kialakulásában az összetartozás érzésének, az entitás megőrzésének táplálásában döntő szerepet játszott a család. A társadalmi mozgásjelenségek vizsgálata nem nélkülözheti a mobilitás sodrába került családok változásainak áttekintését sem. A klasszikus szociológia szerint az urbanizáció egyik következménye a primer szervezetek — a család, rokonság, szomszédság, baráti kapcsolatok — széthullása, funkcióvesztése. A gyakorlat — ha nem is teljesen az ellenkezőjét — egyelőre az előbb említett szervezetek nagyfokú stabilitását, rugalmasságát bizonyítja. Az atyhai diaszpórák érdeme éppen az, hogy ösztönösen felismerték ezek létfontosságát, s integrációjukban támogatására alapoztak. Azok az egyének bizonyultak mozgékonyabbnak mind földrajzilag, mind foglalkozásiilag, akik szorosabb kapcsolatban állottak a kiterjedt családdal. Mindez nem akadályozta meg őket abban, hogy kiszabaduljanak a primer szervezetek visszafogó bilincseiből. Ösztönösen ráéreztek tehát arra, hogy a család — minden kasszandrai jóslat ellenére — még mindig a társadalom legfontosabb kiscsoportja. A pótmama-szolgálat módszerét jóval azelőtt alkalmazták, mielőtt a szociológusok kitalálták volna: a délelőtti váltásban levő szülők kisgyermekre rendszerint a délutáni váltásban levők vigyáznak!

Több helyen tapasztaltam: az egymás mellett lakó atyahaiak nem az utcára nyíló kapun, hanem a kertetek összekötő ösvényen közlekednek. Munkába menet vagy jövet megtudakolják: a másik család életében történt-e olyan esemény, amely segítséget kíván?

Az empirikus kutatások is bebizonyították: a primer szervezetek felbomlása nem eleve a nagyvárosok jellemzője, hanem a korai urbanizációnak tulajdonítható, s a városi életbe való teljes integrálódás után ismét jelentős szerepet tölthet be. Bizonyos nem egyedi feladatok megoldásában (gyermeknevelés, háztartási munkák, lelki megrázkódtatások kivédése) a primer szervezetek sokkal hatékonyabbak, mint az intézmények bármelyike. A Temesvárra érkező-letelepedő atyhai szükség-szerűen először a közelében lévő atyhaiakkal alakított ki az otthoninál is szorosabb kapcsolatot. A meghitt viszony felkeltette a máshonnan idekerült szomszédok figyelmét. Most már ők keresik a kapcsolatot. Olyan erős a vonzódás, hogy néhány év eltelté után a közösség tagjainak számítják magukat. Így csatlakoztak az atyahaiakhoz zilahiak, kibédiek, sófalviak. Egy négygyermekes zilahi származású munkás mondotta: ilyen összetartó emberekkel sehol sem találkozott. Ezért tölti minden szabad idejét az atyahaiak körében. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy az atyhai primer szervezetek tökéletesek. A faluról hozott gondolkodásmód nehezen viseli el a marginalitást. A szülők beleszólnak a párválasztásba, a fiatalok szabadidő-megszervezésébe.

A család a változó környezetben

Atyha falu a polgárosodás útján előbbre jutott, mint a szomszédos települések. Ez a párválasztás rendjében is eltérő változásokat hozott. Már a két világháború között elenyésző a túl korai házasságok száma. Mindez kihatott a temesvári közösség párválasztására is. Még jobban eltolódott a házasságkötési kor. Míg az ötvenes évek végéig a lányok legkésőbb 19–20 éves korukra férjhez mentek, a felmérésünkben szereplő nők átlagos házasságkötési kora 22,6 év, a férfiaké pedig 25,8 év. A korengedélyes házasságkötés teljesen ismeretlen, ugyanakkor ritka a másik szélsőséges eset: a 35–40 éves korban kötött házasság is. Jelenleg mindössze öt 23–26 éves “vénlegény” van köztük, akik a családalapítást a lakásvásárláshoz kötik.

A házasságkötések másik fontos jellemzője az endogámia, az otthonról hozott házastárs. Az élettárs megválasztása — ismeretes — döntő mértékben meghatározza a család jellegét, a közösségi tudat megőrzésének lehetőségét. Az otthonról választott férj vagy feleség potenciális biztosítékot jelent arra, hogy a család tagjaiban is öröklődik a közösséghez való tartozás tudata. Éppen ezért az atyhaiak esetében még ma is belkapcsolati csúccsal kell számolnunk. Mindebben közrejátszott a szülői kívánság is: “Ha már olyan messzire került a fiunk, akkor legalább olyan leányt vegyen feleségül, akit mi is ismertünk.” Azonos életvitelük, gondolkodásmódjuk megkönnyítette az endogámia elterjedését. Rokonok közötti házasságra azonban sohasem került sor.

A Temesváron letelepedő atyhaiak párválasztásával kapcsolatosan egy másik, évtizedek óta makacsul továbbélő véleményre is fel kell hívnunk a figyelmet: “A székely legény lába nem passzol a bánáti leányéval, mert az nem elég kapari.” A megállapításban nincs gúnyos hangvétel, csupán az otthoni beidegződés munkál benne. Az atyhai legény vagy leány úgy érezte, ha falubelije közül választ párt, hamarabb révbe jut. Jobban tudnak gyűjteni, spórolni, házat építeni, könynyebben lemondanak feleslegesnek tűnő kiadásokról. A belkapcsolatok fontosságát jelzi, hogy 69 házasság atyhai származásúak között született. Ez a házasságkötéseknek majdnem fele: 34,50 százalék! A hatvanas évek elejétől — amikor a házasságokat már nem a szülőfaluban kötötték — egyre gyakoribb jelenség a más faluból, városból hozott házastárs. Kezdetben a szülőfaluhoz legközelebb álló településekből választottak házastársat maguknak. Első helyen a katolikus vallású települések szerepelnek. Noha ritkán járnak templomba, olyan erős a vallási beidegződés, hogy a párválasztásban erre mindig tekintettel vannak.

Külön táblázatban tüntettem fel a nők és a férfiak párválasztási preferenciáit.

		NŐK	
		<i>A párkapcsolatok</i>	<i>A párkapcsolatok</i>
		<i>száma</i>	<i>száma</i>
Temesvár	26	Felsőősfalva	5
Alsóősfalva	12	Kolozsvár	5
Kibéd	8	Gelence	2
Végyvár	7	Korond	2
Oroszhegy	7	Cseve	1
		Összesen:	74
		FÉRFIAK	
		<i>A párkapcsolatok</i>	<i>A párkapcsolatok</i>
		<i>száma</i>	<i>száma</i>
Temesvár	17	Felsőősfalva	2
Oroszhegy	9	Bogárfalva	2
Kibéd	5	Korond	2
Zetelaka	5	Sóvárad	2
Farkaslaka	4	Fenyőkút	1
Alsóősfalva	3	Gvimesfelsőlok	1
Varság	3	Kosárhely	1
Rékás	3	Murány	1
Madéfalva	2	Összesen:	63

A Temesváron megtelepedett atyhaiak 65,50 százaléka (137 személy) választott más helységről partnert magának. Tehát az endogámia fokozatosan el-tűnik. A közösség integráló ereje viszont olyan erős, hogy az idegenből származó feleségek vagy férjek többnyire a diaszpórához is tartozónak vallják magukat. “Árván nőtem fel Fenyőkúton. Senkim sem volt. Büszke vagyok, hogy

ilyen rendes, szorgalmas emberek közé kerültem. A férjemnek 12 testvére van, kilencen Temesváron laknak. Mindenik csak a családjának él. Én sem lehetek más, csak atyhai!"; "A férjem bánáti származású német, csevei születésű. Nagyon szereti az atyhaiakat. Szerinte nagyon barátságos emberek, és sohasem nézik azt, hogy a másik milyen nemzetiségű. Együtt járunk a temesvári Allami Színház magyar előadásaira, az operába, Atyhába. Tökéletesen beszél magyarul. Úgy érzem, az atyhaiak is nagyon megkedvelték"; "A férjem nagyon szereti a szabad idejét az atyhaiak között tölteni. Minden évben a szabadság nagy részét Atyhában töltjük. Szinte mindennap találkozunk atyhaiakkal, ellátogatunk egymáshoz, vagy az utcán futunk össze."

Hasonló vallomások hangzottak el a nem atyhai származású feleségekről is: "Ha atyhaiakkal vagyunk egy társaságban, a feleségem úgy érzi magát, mintha a Réda alatt vágták volna el a köldökét"; "A feleségem bánáti, egy közeli faluból való, nagyon szereti az atyhaiakat. Neki is köszönhetem, hogy minden atyhai barátunk."

Az egyik német származású férj annyira ragaszkodott az atyhaiakhoz, hogy többiket megtanította a víz- és gázszerelésre, s az volt az utolsó kívánsága, hogy a józsefvárosi temetőben az atyhaiak mellé temessék. A román származású Irimias Sándor — felesége révén — megtanult magyarul, minden nyári szabadságát azzal tölti, hogy Atyhában felcsep alkalmi borbélynak. Ezek után már természetesnek tűnik, hogy a sóváradai származású feleség csupán átutazik a szülőfalun, a szabadságot pedig minden esetben Atyhában tölti.

Nagyon ritkák, már-már bocsánatkérőek az effajta válaszok: "A feleségem oroszhegyi, nem vallhatja magát atyhainak, mert keveset jártunk haza." 45 feleség és 36 férj nem vallja magát a közösséghez tartozónak. A közösség integráló ereje elsősorban a temesváriakkal szemben tehetetlen. Ők azok, akik minden esetben kategorikusan elkülönítik magukat az atyhai közösségtől. Még akkor is, ha úgy érzik, hogy a közösség kötelei nem jelentenek súlyos terhet.

A párválasztásban az interetnikus kapcsolatokat tizenkét házasság képviseli: kilenc román—magyar, három német—magyar vegyes házasság formájában. Mind a tizenkét esetben atyhai származású lány választott román, illetve német férjet magának. Hét esetben a gyermekek kétnyelvűek, egyformán beszélnek a magyar, a román vagy a német nyelvet. Négy családnál szinte kizárólagosan románul beszélnek. Az etnikus ambivalencia az előbb említett hét házasság esetében bizonyos szempontokból termékenyítőleg hatott: ez a kulturális értékek kölcsönös megismerésére irányuló törekvésben nyilvánul meg. Sajnos, csak ennyiben.

A gyermekek száma

Az 1966-os népszámlálás adatai szerint Temesvár lakosságának 69,8 százaléka (121551 személy) az ország más városából, falvaiból vándorolt be.¹⁹ Temesvár, az egész Bánság már a század eleje óta alacsony termékenységű. Míg országos szinten a születések arányszáma napjainkban 19 ezrelék körül mozog, addig Temes megyében 13 ezrelék! Ez a vérszenen alacsony termékenység fékezőleg hatott az atyhai diaszpóra s általában a székelyföldi bevándorlók szaporulatára is. Az atyhaiak már otthonról a "kétyermekelvűség" kizárólagosságát hozták magukkal. Itt azonban — a temesvári családmodell hatására — sokan már legfeljebb csak egy gyermeket vállalnak. Ilyen alacsony szaporulat nyomán bekövetkezhet a diaszpóra korai előregedése, kezdeti vitalitásának elvesztése.

Ellentmondás feszül tehát a családra orientáltság és a minél kevesebb gyermek eszménye között. Az okok egy része az induláshoz vezethető vissza. Kezdetben legnagyobb részük mosókonyhákban, alagsori pincelakásokban talált otthonra. Sokan ezért nem vállalták a második gyermeket: "Hogy miért van ilyen kevés gyermek? Nagy részünk 15—20 éven át odúkból húzódtott meg. Az orvos is azt mondta: »azért akar még egy gyermeket, hogy a pincében megvakuljon?«" (betegnyugdíjas, egygyermekes anya); "Mikor csináltunk volna még egy gyermeket, amikor annyit dolgoztam, hogy a mosóteknő mellett elájultam?" A megtelepedés, a fészekrakás lendületében, az anyagiak utáni hajszában lemondtak a több gyermek vállalásáról. Érdekes módon, a nagycsaládok leszármazottai választották legelőször az egyke vagy "kettőcske" eszményét. A 12 gyermekes Papp családból például kilencen Temesváron élnek, a gyermekeik száma azonban összesen csak tizenegy! Egy családra tehát 1,2 gyermek jut! Még rosszabb a helyzet az ötgyermekes Miklós, a hétgyermekes Szekeres családnál, ahol még egy gyermek sem jut egy családra. Meglepően magas a gyermektelen családok száma.

A 227 családot magában foglaló közösség születési arányszáma a megyei átlag körül mozog. Mindössze egy (!) négygyermekes, hat háromgyermekes család

van. A jelenséget alaposabban meg kellene vizsgálni. A városba kerülő tömeg esetében a szaporulat olyan vészes mélypontjával találkozunk, amelyet semmiképpen sem lehet közömbösen szemlélni! Az előregedő falvak lakói a kevés gyermek láttán legyintenek: a fiatalok városra húzódtak, ott a sok gyerek. A felmérések során rendre kiderül, hogy sehol sincs az a sok gyerek! Ezt bizonyítja Kósa-Szánthó Vilma tanulmánya is.²⁰ Függetlenül attól, hogy falusi vagy városi kötöttségű családokból származnak a házaspárok, egyaránt "elsajátították" az "egy gyermek elég örömmel is, bánatnak is" önszervező kalotaszegi alternatívát. Bár él a mondás: "Egy gyermek nem gyermek, kettő pedig untilg elég", legtöbb esetben még ez sem valósul meg. Azt is látni kellene, hogy a nagy termékenységű falvak elszármazottal Temesváron vagy Aradon milyen vehemenciával hadakoznak a két gyermek ellen!

Az atyhai diaszpórákat vizsgálva, sajnos, hasonló helyzettel találkoztam a szebeni, beszercei, zernyesti közösségek esetében is. Valamivel magasabb a születések száma Marosvásárhelyen és környékén. Marosvásárhelyen a 46 atyhai családból 1 ötgyermekes, 2 háromgyermekes, 21 kétgyermekes és 13 egygyermekes, kilenc pedig nyugdíjas, gyerekeik családostak. Egy családra 1,43 gyermek jut. Magtalan, gyermektelen család egy sincs! Hasonló termékenységgel találkoztam a 14 családot számláló maroskeresztúri közösségnél is: 1 négygyermekes, 2 háromgyermekes, 6 egygyermekes (mind fiatal házaspárok), 3 család pedig idős. Itt is azonban egy családra csak 1,42 gyermek jut! Nemzetközi felméréseket hívjak segítségül? 1967-ben például a franciák 51 százaléka a háromgyermekes, 35 százaléka pedig a kétgyermekes családot tartja ideálisnak.²¹

A temesvári atyhai közösség tehát az elkövetkező periódusban számbelileg nem gyarapszik, hiszen az otthoni migrációs keret teljesen kimerült, itt pedig a termékenység rendkívül alacsony. Ezt tükrözi a családi állapot is:

	<i>Személy</i>	%		<i>Személy</i>	%
Haiadon	8	3,52	Kétgyermekes	97	42,73
Nőtlen	11	4,84	Háromgyermekes	6	2,64
Gyermektelen	30	13,21	Négygyermekes	1	0,44
Egygyermekes	66	29,07	Özveggy	8	3,52

Egy családra tehát mindössze 1,20, szüleivel együtt lakó gyermek jut! (Ide számítottam az összes. 0–20 év közötti, nem családost gyerekeket.)

Mivel döntő többségben munkáscsaládokról van szó, a gyermektelen és a 21 egygyermekes családot leszámítva a családtagonkénti havi jövedelem sehol sem éri el vagy haladja meg az 1500 lejt. A négygyermekes apa cipész, havi jövedelme 2700 és 3000 lej közt mozog. A gyakorlat azt bizonyítja, hogy az ideálisnak mondott és a tényleges gyermekszám között nagyon nagy az eltérés: "Olyan nagyok lettek az igények, hogy az isten sem tudná kielégíteni. Ilyen cipő, olyan ruha, diszkó, mozi. Elég csak ezekre keresni!" — vallják a családapák. Elismerik a nagycsalád életképességét, szépségét, felemelő jellegét, azonban a legjobb esetben is megmaradnak a két gyermeknél: "Amikor mi kilencen testvérekkül összegyűlünk, s elindulunk, még itt Temesváron is félreállnak az útból, annyira meghatja őket. Mi azért vállaltunk két gyermeket, hogy könnyebb életet biztosítsunk nekik, mint amilyenben nekünk részünk volt."

A városra áramlással sajátosan megváltozott a falu másik társadalomtörténeti képződménye, a nagycsalád is. Olyan család, amelyben három nemzedék (nagyszülő, szülő, gyermek) tartósan egy fedél alatt él, s a család jövedelmét közösen használja, már nincs a Temesvárra került atyhaiak közt. Két család lakik egy fedél alatt, azonban a nagyszülők teljesen külön életet élnek. A temesvári, marosvásárhelyi, beszercei közösség esetében elterjedt a közös építkezés. Az ikerlakások megkönnyítik a központi fűtés, a víz bevezetését, a lakásköltségek csökkentését. Ezáltal a gyermekek is közelebb kerülnek a nagyszülőkhöz, s megoldódik az iskoláskor előtti nevelés. Ilyen családformával tízenkét esetben találkoztam, elsősorban Temesvár peremén és Újszentesen. Itt a családok a napi munka mellett kertészkedéssel, baromfi- és sertéstartással foglalkoznak. Érdekes kísérleteket végeztek például az atyhai gyümölcsfák bántási meghonosításával.

Gyakori, hogy a fiútestvérek ugyanabból a családból hoznak feleséget maguknak. Így a közvetlen rokon kapcsolat nagyon erős. Mivel három nemzedék tartósan sehol sem él egy fedél alatt (a télen Temesváron vendégeskedő nagyszülőket nem számíthatjuk ide), a nemzedékek közötti súrlódások jóval elenyészőbbek, mint bármelyik faluközösség életében. A szülő, gyermekei anyagi előrehaladását látva, mintegy szentesíti az elvándorlás tényét. Eppen ezért örömmel vállalják a gyermekek nyári nevelését. A gyermekek 85 százaléka Atyhán tölti a nyári vakációt, s a faluhoz kapcsolódó ismereteik általában mélyek, gazdagok.

A családok homogenizálódásához nagymértékben hozzájárult a házastársak nagyjából azonos végzettségi szintje: 78 százalékuk hét, illetve nyolc osztályt végzett, és a munkahelyén sajátította el szakismereteit. Ismeretlen köztük a kaszt-szellem; természetes dolognak tartják, hogy az atyhai származású orvos felesége például elárúsítónő. Egyetlen homogén értelmiségi család van: atyhai származású közgazdász nő temesvári orvoshoz ment feleségül.

Szociológiai irodalmunkban kedvelt téma, hogy a második városlakó nemzedék lenézi az alacsony képzettségű, tanulatlan szülőket, és ezáltal ez utóbbiak nevelői szerepe a minimumra csökken. Gyakran hallani városra került szülőktől: "En nem tudom, mi van ezzel a gyermekkel, ha a csillagokat lehozom neki, akkor sem hallgat rám"; "Ha én így viselkedtem volna gyermekkoromban, apám a belemet taposta volna ki!"

Vaskos tévedés lenne ezt a "modell"-t minden faluról városra került családra ráhúzni. Hasonló jelenséggel találkozunk ugyanis a többnemzedékes városlakóknál is. Mindenhol, ahol a családkódex norma- és értékrendszere túlságosan merev! Egy gyorsan iparosodó kisvárosban végzett felmérés tanulságait így összegezi Bíró Zoltán: "...a frissen városra került családok csak volt környezetükkel, illetve az onnan elszármazott családokkal tartanak fenn szorosabb kapcsolatot. Ezek a családközi kapcsolatok nem megváltoztatják, hanem megerősítik a városba került család rurális környezetéből hozott formális kommunikáció normáit. A kommunikációs kapcsolatrendszer változását nyilván több ok is kiválthatja. Ezek közül az egyik legfontosabb a gyermek szerepének módosulása a családon belül. [...] Formáját, időtartamát tekintve a szülő és gyermek munkája kezd hasonlítani egymásra. Eltűnik a kétféle munka közötti éles válaszfal, a szülő, a gyermek bevasárol, takarít, »családi ügyeket« intézi [...] Ez a potenciális egyenrangúság fokozatosan jelentkezik a kommunikációs kapcsolatok szintjén is. Egyre több alkalom nyílik arra, hogy a gyermek a szülővel kapcsolatban kezdeményezzen, egyre több olyan helyzet adódik, amelyben a szülőnek nem áll módjában — a bevett szokás szerint — kitérni a kapcsolat elől. Nem mondhatja, hogy »hagyj békén!«, »nem érek rá!«, mert nem végez olyan munkát, amely indokolná ezt a kijelentést."²²

A faluról városra került család belső kapcsolatainak, a merev norma- és értékrendszernek az átalakulása objektív követelmény. A kötetlen kommunikációs közeledés szükségszerű, és nem mindegy, hány nemzedék sínyli meg az átváltást. A család belső egyensúlyának megbomlása, a szülő és gyermek közötti konfliktusok nagymértékben megnehezítik az amúgy is bonyolult városi beilleszkedést. Azok a közösségek vannak előnyben, amelyeknek sikerült a régi falusi családból átmenteni mindazt, ami megkönnyíti az új szerepelvárások elsajátítását. Az atyhaiaknál mindezt két tényező segítette elő.

1. A kertes házak révén a falusi környezethez hasonló térben bontakozik ki a családtagok munkaidő utáni tevékenysége. Mindenkinek megvan a maga jól meghatározott szerepe. Ez a lakásforma szerves átmenetet biztosít a falusi formális és a városi informális kapcsolatrendszer között. Az átmenet nem olyan sokkszerű, mint mondjuk a faluról vagy tanyáról egyenesen tömbházba költözők esetében.

2. Döntő tényező az anya, a feleség szerepének teljes megváltozása. Míg Atyhán még egyfajta patriarchátussal találkozunk, addig Temesváron az anya koordináló szerepét kell hangsúlyoznunk. Ebben elsődleges jelentőségű az a tény, hogy a szülőfalut először a lányok hagyták el, és a házicselédesség után állami munkát vállaltak. A férjüket tehát — legtöbb esetben — ők hozták Temesvárra, és nem fordítva. A férfiek közül nagyon sokan feleségük révén kaptak munkát, lakást. Tehát a városra áramlással a szerepek nagyjából kiegyenlítődték. Ennek ellenére a családfő szerepét mindenki elismeri. Az atyhai származású asszonyok magukkal hozták a hagyományos falusi család sokszor elhallgatott, lenézett és a modern pszichológia által mostanában újra "felfedezett" természetességét, ösztönösségét. A személyiségnevelés központi alakja Temesváron az anya maradt, aki a csecsemőneveléshez, a gyermekgondozáshoz a lelki hozzáállást még otthonról hozta. A városi, felülről jövő hatásokat szerencsés módon ötvözték mindazzal, amit az édesanyjuktól, nagymamájuktól tanultak. Az asszony szerepének megváltozása az atyhai közösség esetében nem vezetett el a válások számának ugrásszerű növekedéséhez, pedig az urbanizáció, a városba özönlés egyik sajnálatos velejárója a családok felbomlása.

Az endogám atyhai családoknál a felszabadulás óta eltelt 36 év során egyetlen válás sem történt! A 227 családnál előforduló öt válás (2,20 százalék!) előidézői minden esetben az "idegen" feleségek vagy férfiek voltak. A férfiak által ugyan kérlelhetetlenül tagadott sajátos matriarchátus olyan erkölcsi imperatívuszokat állított az egyes családok, közvetve pedig a közösség elé, amelyek bizto-

sítják a család belső egyensúlyát, kedvezően alakították a szülő és gyermek viszonyát. Ennek is köszönhető, hogy az atyhaiak körében jóval kevesebb a neurotikus megbetegedés, az "ipari fáradtság", mint általában a székelyföldi bevándorlók körében! A városi életre jellemző krónikus időhiány szorításában az itteni családok életmódjával kapcsolatosan elterjedt az úgynevezett "otthonülő" életforma. Lemondanak bizonyos családi funkciók intézményes ellátásáról: a mosodáról, üzemi étkezdéről. Másrészt a szórakozási lehetőségek helyett is sokszor otthon ülnek. Munkájuk jellegénél fogva az ipari dolgozóknál jóval előnyösebb az informálódási lehetőségük, mint a többi székelyföldi bevándorló esetében. Ugyanakkor a szülőfalival is állandó kapcsolatot tartanak, egyik fülüikkel "hazafele" hallgatónak, az információkat állandóan kicserélhetik. Az otthonra, családra orientált életvitel eredményeként úgyszólván teljesen ismeretlenek a deviáns cselekedetek. Mindössze egy olyan esetre emlékeznek, amikor az egyik atyhai börtönnél végződő verekedésbe keveredett. Drámai színekkel ecsetelik, hogy a hatvanas évek elején igazoltatás ürügyén egy ittas rendőr súlyosan megsebesítette az egyik atyhai munkást.

A közösség ereje néha látványosan, az egész város közvéleményét megmozgatóan jelentkezik. A 29 éves Szabó Ferenc kőműves munka közben lezuhant a tizedik emeletről. A temetésen nemcsak ott szorongott az egész közösség, az anyafalu nagy része, hanem már a temetőben jókora pénzüsszeg gyűlt össze: az árván maradt kislánynak s özvegy édesanyjának ne legyenek anyagi gondjai. Nem véletlenül mondotta a malomfalvi származású Szabó Ferencné: "Annyira lekötöztetett vagyok az atyhaiaknak, hogy szinte én is idevalósinak számítom magam."

Hasonló formában jelentkezett a közösség morális összefogása, amikor egy fiatal, alig pár hónapja dolgozó érettségizett lányt munkatársai — tapasztalatlanságát kihasználva — súlyos sikkasztási ügybe keverték bele. Hogy a közösség becsületén folt ne essék, azonnal kifizették a lányra eső teljes összeget. A továbbiakban pedig gondoskodtak arról, hogy hasonló "csábításnak* senki se essen áldozatául. "Az atyhai ember nem olyan, mint a tekenőbeli víz, hogy ide s tova loccsan. A kimondott szó szent, kontraktus!" — vallják ők.

Szabadidő-gazdálkodás

A társadalom számára egyáltalán nem közömbös, hogy az átlagember mindennapi életének szövevényében hány órát fordít szórakozásra, étkezésre, barátjai meglátogatására, alvásra, testápolásra, olvasásra. Az sem közömbös, hogy kiknek a társaságában töltik szabad idejüket. Kulturálisan releváns szokások fejeződhetnek ki például a reggeli tornában, a gyermekkel való foglalkozásban, az elalvás előtti olvasásban. Tompa István írja: "Az ismételt statisztikai felmérések azt mutatják, hogy háztartással, házi teendőkkel (étkezés, főzés, tisztálkodás, mosogatás, takarítás, gyermekgondozás stb.) a férfiak átlag 3 óra 30 percet foglalkoznak (egy teljes nap 14,6 százalékát), a nők pedig átlag 4 óra 40 percet (idejük 19,5 százalékát). A háztartások elenyésző hányada (2 százalék) végezteti a mosást családon kívüli személlyel, s végül a szolgáltatási hálózat mosodái mindössze a családok 14,1 százaléka helyett végzik el ezt a fáradtságos munkát. E számokat összevetve arra a következtetésre jutunk tehát, hogy a családok 86 százalékában otthon mosnak, ebből 60 százalék gép nélkül, kézi erővel."²³ (A felmérés Kolozs megyei adatokat tartalmaz.)

A családra, otthonra orientáltság révén ez az arány a Temesváron élő atyhaiaknál még magasabb. A férfiak átlag naponta 4 óra 10 percet (idejük 17,08 százalékát), a nők pedig 5 óra 10 percet (a teljes nap 21,25 százalékát) fordítanak háztartási teendőkre. Mindez nemcsak a kertben végzett munkák miatt alakult így, hanem bizonyos családi funkciók intézményes ellátásáról való teljes lemondás nyomán. 211 család (93 százalék) otthon végzi a mosást kézzel és géppel egyaránt. Csupán 16 család — jobbra nőlenek, fiatalok —, az összcsaládok hét százaléka viszi fehérneműjét mosodába.

Hasonlóan sok időt rabol el a főzés: mindössze 21-en (az összcsaládok 9,25 százaléka) étkeznek kantinevendéglőben. A családosok kizárólag otthon kosztolnak! Még azok is, akik vendéglőben, étkezdében felszolgálóként, szakácsként dolgoznak. Sehogy sem tudtak megbarátkozni a bánsági ételekkel. Csak néhány leves, főzelék elkészítésének módját hasznosítják a mindennapi étkezésben. Szeretnek jól táplálkozni, ragaszkodnak az otthoni ételekhez, éppen ezért, ahol lehetőségük van erre, disznót, majorságot tartanak, zöldséget, gyümölcsöt természetnek. Jó arányérzékkel váltogatják a városi üzletek nyújtotta élelmiszereket az otthoniakkal. Ebben közrejátsszik az is, hogy a szülőfaluból állandóan érkeznek a csomagok.

Bár sok időt emésztnek fel a háztartási teendők, ebben nagy könnyebbséget jelent a férfiak segítőkészsége. Megszűnt a "női" munkával szembeni előítélet. Ez nagy előbbrelépés az általános "modellhez" képest: a faluról városra került családok döntő többségénél még mindig a feleség végzi a háztartási teendőket, ő viszi-hozza a boltokba, napközi otthonba a gyermekeket is. Így aztán a feleségek kulturális lehetőségei a minimálisra csökkennek, jobbára csak tévénézésre korlátozódnak. Az atyhai családok közel felénél kölcsönösen osztoznak a háztartási munkában. Az a tény, hogy 89 férfi (39,20 százalék) rendszeresen segít takarítani, mosogatni, gyermeket nevelni, mindenképpen nagy eredmény. Egy férfi válasza: "A mosogatás, az nem nagy dolog nálunk. Aki hamarabb érkezik haza, az végzi el. Az éppen úgy nem szégyen a férjnek, mint a feleségnek." Egy feleség meg így vélekedik: "Nagyon szeretek sütni, főzni, takarítani, mosni. A férjem is segít, mert szereti a hasát, s szereti, hogy állandóan tiszta ing, tiszta ruha legyen rajta." Mindehhez hozzájárult az asszonyok hosszabb városlakó múltja is, hiszen háztartási alkalmazottként értelmiségi családnál dolgoztak, tehát a modellt volt honnan eltanulni.

A szabad idő jelentős részét a barátok, rokonok, falubeliek közötti kapcsolatok, a keresztlők, lakodalmak, névnapok, temetések töltik ki. Ideje lenne már felfedezni, hogy ezek az ünnepek nem csupán olcsó kispolgári utáztatok, hanem nagyon fontos közösségszervező erők is. A nagyváros minden részében szétszóródott diaszpóra tagjai ezeken az ünnepeken találkoznak. Minden esküvőre, lakodalomra, keresztlőre lehetőleg mindenkit meghívnak. Itt töltődnek fel újra és újra a szülőföld szeretetével, itt erősítik fel az összetartozás, a mi-tudat szinte mítosszá nemesedett érzését. Hogy ebben van magamutogatás, kivagyiság? Kétségtelenül. Elégítéssel tölti el őket, hogy a városban a nagy atyhai székelyruhás lakodalmakról beszélnek. Az ünnepek hasonlóan jelentős közösségformáló tényezők. Ezek megszervezésében az atyhaiaknak ötvenéves tapasztalatuk van. Fényképeket mutatnak a két világháború közötti Temesváron szervezett szüreti bálokról, csöszlegényekről, később a Tehnolemn vállalat klubjában szervezett előadásokról. Hosszú ideig az üzentési művelődési otthonban rendeztek műsoros esteket, bálakat, táncmultságokat. Ide, aki csak mozogni tudott, elment.

A város növekedésével, a szétszóródás fokozódásával, a három váltás elterjedésével ezek a művelődési lehetőségek rendre megszűntek.

Egy fiú és két lány a temesvári Rezeda folklóregyüttesben szólóénekesként, illetve táncosként tevékenykedik. Előbbi így nyilatkozik: "Sajnos, falumbeli csak két lány van a csoportban. Szeretnék minél több atyhait bevonni, hogy értelmesen, hasznosan töltsék a szabad idejüket. Már a televízió magyar adásában is szerepeltünk, s valamennyi versenyen első díjat nyertünk. A Rezeda együttesnek köszönhetem, hogy elvégeztem a népi művészeti iskola hároméves kurzusát, s hogy beiratkoztam a közéleti intézmény esti tagozatára."

Hogyan, mivel tölti a Temesváron élő atyhai szabad idejét? Kétségtelenül nagy vonzása van a televíziónak, hiszen több műsort is rendszeresen követhetnek. Ennek ellenére a hétfő délután valamennyi atyhai származású otthonában ünnep: az egész család nagy figyelemmel nézi a televízió magyar adását, hiszen sokszor a tágabb értelemben vett szülőföldről tudósít.

Íme, néhány vélemény a szabad idő eltöltéséről: "Én a szabad időt csak munkával töltöm. Hol a kertben dolgozom, hol a feleségemnek segítkezem. Gyakran hívnak a szomszédok, a jó barátok, az ismerősök, hogy menjek segíteni, mivel villanyszerelő vagyok. Nem nagyon jut időm pihenésre"; "Szabad időm nincs! Vasárnap dolgozom a legtöbbet. Van két hónapja, hogy az újságba bele sem néztem. Rádiónk is, tévénk is van, hetente egyszer, ha bekapcsoljuk"; "Nagyon hiányzott az otthoni hangulat, a megszokott táncscsoport, az éneklés. Egy falumbeli fiú hívására 1979 decemberében a Rezeda együttes tagja lettem. Mivel esti liceumba is járok, s a kombinát román táncscsoportjában is táncolok, nagyon kevés szabad időm marad. Azt viszont igyekszem minél hasznosabban kitölteni: olvasok, tévét nézek, színházba járok"; "A színházi előadásokat nagyon szeretjük a feleségemmel együtt. Színházba, operába rendszeresen járunk. Most egy kis szünetet kell tartanunk, mert a gyermekek túl kicsik ahhoz, hogy este magukra maradjanak"; "Szabad időmet az elektronikával kapcsolatos megfigyelésekkel töltöm. Rádióamatőr vagyok. Sajnos, magyar nyelven alig jelennek meg elektronikai kapcsolatos kiadványok. Elvégeztem egy kétéves rádiótechnikai kurzust is"; "Szabad időnk csak vasárnap van. Ilyenkor elmegyünk a közeli erdőbe, nagy túrákra."

Még sorolhatnánk a több száz vallomást, amely bármely statisztikánál hívebben tükrözi, milyen változásokon ment át a faluról városra kerültek szabadidő-gazdálkodása. Mindez spontánul, véletlenszerűen alakult így, senki sem tudá-

tosította bennük a szabad idő okos kihasználásának fontosságát és szükségességét! A Bánságban megtelepedett 1200–1300 székely család sok esetben értelmetlenül, tartalmatlanul tölti el szabad idejét. A szociológiai irodalom fontos elméleti tétele: az életszínvonal, életminőség és szabad idő kihasználása között szerves az összefüggés. Számottevő ellentmondás feszül az elvárások és a művelődési lehetőségek között. Mint már említettem, az atyhaiak esetében a lakás és munkahely között rövid a távolság. Azonban a lakások és a kulturális létesítmények között nagy a távolság, fáradtságos az eljutás, a legtöbb kültelki család nem vállalja a “kultur-ingázást”! Az atyhai góccok közelében sehol sincs művelődési ház, klub, koncertterem, táncház, sportpálya, filmszínház. Csak a nem családosok, a fiatal házaspárok vállalják — nagyon ritkán — a színházlátogatással járó késő esti utazgatást. A vendéglőnek, sajnos, sokkal nagyobb vonzóereje van! Csak akkor mozdul meg az egész közösség, ha a Maros művészegyüttes, a Hargita és Vadrózsa folklóreagyüttes látogat el Temesvárra.

Sajnálatos módon csökkent — az otthoni közösséghez viszonyítva is! — a könyv iránti érdeklődés. Míg otthon sok ember érdeklődik a könyvek iránt, itt, városban alig olvasnak az atyhaiak! Legfeljebb a napisajtót. A helyi *Szabad Szó*-ra előfizet minden atyhai család. Azonban az irodalmi és kulturális lapok, az *Igaz Szó*, az *Utunk*, a *Művelődés*, a *Hét*, a *Korunk* jobbra ismeretlenek. Csak a felsőbb osztályos diákok jóvoltából (unszólásra) jut el egy-két példány az atyhai és általában a székely munkás családok asztalára. Természetesen jártam olyan munkáscsaládnál, ahol a legújabb könyvújdonzságok is fellelhetők. Dosztojevszkij, Déry Tibor, Szilágyi István, Moldova György művei vagy a *Forrás* sorozat szerzőinek a könyvei sem ismeretlenek. Azonban ez elenyésző: öt-hat család túlságosan kevés egy ilyen, viszonylag nagy számú közösséghez viszonyítva. Ezt bizonyítja a családonkénti kötetszám is:

Kötetek száma	Családok száma	Kötetek száma	Családok száma
0	2	150–200	12
10	7	200–300	19
10–25	31	300–400	5
25–50	43	400–500	4
50–100	62	500–700	3
100–150	39		Összesen:227

A könyvek vásárlása véletlenszerű. A Temesváron élők mind panaszkodnak, hogy a magyar nyelvű kiadványok olyan kis példányszámban kerülnek a megyeszékhelyre, a kisvárosokba, községekbe, hogy csak nagyon kevesen tudnak hozzájutni. A “Könyvet postán” szolgálatról idegenkednek. A könyvnek tehát mostoha a sorsa az itt megtelepedett munkáscsaládok szinte mindegyikében! Csak a gyermekek, az iskolások kölcsönöznek könyvet a könyvtárakból, a felnőtteknek csupán öt-tíz százaléka! Az ember annak is örvendene, ha legalább a könnyebb műfajt olvasnák!

Hasonló vagy talán még rosszabb a helyzet a zenei nevelés terén. A megvásárolt lemezek 97 százaléka nóta. A lemezzátszók, magnetofonok viszonylag magas száma pedig arra utal, hogy zenét gyakran hallgatnak a családban. A klaszszikus zenehallgatást, koncertre járást mindössze kilencen említették szabad idői tevékenységként! Ritkák az olyan vallomások, mint amilyent két fiatal, érettségizett munkásasszonytól hallottam: “Olvasni, zenét hallgatni nagyon szeretek. A könyvolvasás a legnagyobb szenvedélyem”; “Olvasni nagyon szeretek. A sajtót nem is kell említenem. Ha véletlenül nem jön idejében a *Szabad Szó*, rosszul érzem magam.”

Sajnos, a vallomások túlságosan összecsengnek a nagyvárosi lakótelepek nagy részében: a napisajtót, a sportújságot kívül alig olvasnak az emberek. A statisztikák összeállításánál észre kellene venni, hogy a városra áramló falusiak zöme alig olvas szépirodalmi, tudományos könyveket. Mindezt a túlzott elfoglaltsággal, a szabad idő másfajta kihasználásával magyarázzák: “Könyveket nem nagyon olvasok, mert a munkám nagyon lefoglal. Az újságokat viszont minden nap elolvasom, mert szeretem tudni, hogy mi történt az országban és a nagyvilágban”; “Olvasásra nincs sok idő, mert hat óra is elmúlt, mire hazakerülünk.” A legalább kétórás “egyvégtében való” olvasás gyakorisága csupán 5 százalék (23 személy).

Csak akkor módosul a képlet, ha valaki a közösség néhány tagjával megismerttet egy-egy kalandregényt. Azt nagyjából végigolvassa mindenki. Egyáltalán nem olvas 19 (3,87%), nagyon ritkán olvas 56 személy (11,42%). A típus sémák felkutatása, prognosztikus érvényük tisztázása rendkívül nehéz feladat. Gyakori a kollektív időfelhasználás: egymásnak nyújtott segítség, tévézés. Mivel falu-

ról indultak, az idősebbek 92 százaléka reggel hat órakor talpon van. Az alváásra fordított idő átlagban hat óra. Nagyon érdekes összefüggéseket takar a különféle szabadidő-tevékenységekre fordított százalékarány:

<i>Tevékenységi forma</i>	<i>Nők</i>	<i>Férfiak</i>	<i>Háztartásbeli nyugdíjas egyedülálló</i>
Rádiózás, tévénézés	16.12	24.08	43.26
Kerti munka	16.73	18.12	4.08
Tanulás	1.83	2.24	1.83
Újságolvasás	3,26	9,59	6,73
Folvóiratolvasás	0.20	0.81	2.44
Könyvolvasás	2.55	3.26	3.26
Gyerekevelés, lakásrendezés	33.67	4,08	9,59
Atyhaiaknak nyújtott segítség	4.18	15.71	2.26
Sport	0.59	2.44	0.59
Séta, kirándulás	1.81	1.83	2.42
Szórakozóhely, vendéglő (kocsmá)	1.59	5.55	0.59
Beszélgetés	5.72	6.73	10.71
Színház, film (tévében !)	6.73	3.26	8.82
Kártvázás	—	0.79	0.81
Halászat	—	0.59	0.20
Temetőlátogatás	1,42	0,20	1,69
Testápolás	3,60	0,72	0,82
	100,00	100,00	100,00 .

Kvantitatív nagyságrendjével a tévénézés, rádiózás, kerti munka, gyermeknevelés vezet. Ugyanakkor nagyon magas — éppen az összetartozás tudata révén — az atyhai családok közötti interakciók száma. A családi érintkezések időbeli alakulása és a család "tagsűrűsége" között nincs összefüggés. Nem csupán az otthonosztalgia hozza őket össze, hanem az információk kicserélésének igénye is. Ilyenkor — Csóóri Sándort parafrazálva — szuronyrohamra indulnak az emlékek, a munkahelyi történetek.

A családszociológiai irodalomban a fiatal, nem családos férfiak, nők családon kívül töltött idejét emancipáltságuk mutatójának tekintik. Az atyhai közösség esetében ez csak a szülők nélkül élő nőtlenek és hajadonok esetében magas: a szabad idő 16,12 százaléka, akiknek szülei viszont Temesváron élnek, azoknál mindössze 3,26 százalék!

Magas a baráti körben eltöltött idő aránya. Míg más, városi közösségek esetében alig tudnak megnevezni egy-két barátot, az atyhaiak kapásból nyolckilenc ilyen kapcsolatot sorolnak fel: "Azt mondhatnám, az összes atyhai barátom. Nem telik el óra, hogy atyhaival ne találkoznék, mivel itt, ebben az utcában sok atyhai lakik. Az utcának azt is mondják: kis-Atyha."

A házasság sem szorítja vissza — náluk — a baráti kör vonzását. Az atyhaiak 76 százaléka falubelit jelölt meg legjobb barátjaként. A városra áramlással párhuzamosan tehát nem csökkennek a rokoni, közösségi kapcsolataik. Nem igazolódik — esetükben — a tétel, hogy a családmag elszigetelődik a nagyobb rokonsági rendszereken belül. Ez a túlsúly egyáltalán nem zárja ki annak lehetőségét, hogy távlatokban a választás, válogatás mind nagyobb szerepet játszik majd.

Az időmérleg alakulása szoros összefüggésben van az iskolai végzettséggel. Az előbbi százalékarány például azt is jelzi, hogy az Atyhából indulókban egyáltalán nem alakult ki érdeklődés a halászat, a sportolás iránt, mindössze heten járnak sportmérkőzésekre, kettő pedig aktív sportoló, holott más települések esetében ezek részaránya a szabadidő-mérlegben igen magas. Atyha távol esik a patakoktól, folyóvizektől, közel 1500 hektáros határában pedig nincs egy labdarúgópályányi egyenes terület.

A város szélén élő alapfokú végzettségűek zöme szabad idejében zöldség- és gyümölcsstermesztéssel foglalkozik. Az érettségizettek főleg a hetilapokat olvassák. Érdekes módon, a férfiak esetében kevesebb eltérést mutatnak a végzettségből származó különbségek. Az iskolai végzettség az atyhaiak sorában is döntő mértékben befolyásolja a tévénézést, rádiózást. Párhuzamosan ugyan több tévéműsort is végignézhettek, ez azonban ritkán jár kulturális többlettel. Ebben közrejátszik az is, hogy a rádióhallgatást, tévénézést legtöbbször más időtöltéssel párhuzamosan "végzik": beszélgetnek az ott lévő barátokkal, szomszédokkal. A rádióból csak a híreket, a népszót és a könnyűzenét hallgatják meg.

Az átlagost meghaladó tévézési lehetőség jobbára a sportmérkőzések, kalandfilmek, szórakoztató műsorok megtekintésére szorítkozik. Ahol hiányzik az érdeklődés, a kulturális megalapozottság, ott visszhangtalanul, érzelmi hatás nélkül hangzanak el értékes irodalmi, képzőművészeti, zenei, tudományos adások.

A kultúra "középszerűvé" válásának sajátos barométereiként a hamis városi romantika, a giccs "fogyasztásában" jelentkeznek. Helyesen állapítja meg Szöcs István: "A giccs önmagában véve még nem kártékony, nem negatív és beteges jelenség. A giccs a legtöbb ember számára csak egy lépcsőfok, egy fokozat. A giccstárgy iránti vonzalom annak a kifejeződése, hogy valaki vonzódik a különöshöz, a bájoshoz, az érdekeshez, az idillihez — aszerint, hogy miféle giccseket szeret gyűjteni. A giccs tehát a romantikus illúziókat és a képzelet kalandozásait hirdeti, valakinek műveltségbeli és anyagi lehetőségei szintjéhez alkalmazkodva."²⁴

A nagy kérdés: hány nemzedék követi majd egymást, amíg a következő lépcsőfokra eljutnak. Általános tapasztalat, hogy a faluról városra kerülők nagy része távolról sem hasznosítja a város nyújtotta művelődési lehetőségeket. Idegennek, lenézettnek, félszegnek érzi magát még a színházban is, a koncert, az opera számára teljesen értelmetlen, idegesítő cincogás. Még a rádiót, a televíziót is azonnal kikapcsolja, ha ilyen műsort közvetít.

	Személy	%
Eeváltalán nem jár színházba	56	11.42
Ritkán jár színházba	64	13.06
Rendszeresen jár színházba	30	6.12
Rendszeresen jár operába	6	1,22

Érdekes jelenségként kell megemlítenünk, hogy a Temesvárhoz tartozó peremközségekben lakó atyhaiak minden esetben megtekintik a temesvári színház kiszállásos előadásait. A 30 perces távon belül lakók viszonylag rendszeres színházlátogatók: Újszentesen, Rékason nagy esemény a színház vendégjátéka.²⁵

Az általánostól eltérően nem nagy a kontraszt a hétköznap és a vasárnap időmérlege között. Több országban érvényesülő modell szerint pihenőnapokon a dolgozók átlagosan másfél órával többet alszanak. A kertés házban lakó atyhaiak azonban csak fél órával, a lakótömbben élők pedig háromnegyed órával. Az otthon mellékhelyiségei közül a fürdőszobát hasznosítják a legjobban. Tisztálkodásra, öltözködésre napi 35—40 percet fordítanak. Az egyedülállók közül a fiatalok, a gyermektelenek ennél jóval többet: 50—55 percet. Mivel az atyhai származású férfiak zömmel a kereskedelemben, a vendéglátóiparban, a szolgáltatásokban dolgoznak, általánossá vált a naponkénti, kétnaponkénti borotválkozás, ingcsere.

A közösség urbanizálódásának jeleként az asszonyok régen túl vannak a hajlevágatás, fodrászhoz járás kezdeti izgalmain, holott az első bevándorlók csak 10—15 év múlva merészkedtek a fodrászüzletbe. Ennek ellenére elterjedt még a házi haj berakás. Csak a tisztviselőként, pincérként, felszolgálóként, eladóként dolgozó nők járnak rendszeresen fodrászhoz. Hét szocialista és öt tőkés országra kiterjedő összehasonlító vizsgálat szerint az emberek naponta 4 1/3 óra szabad idővel gazdálkodhatnak.²⁵ Az atyhaiak ennél valamivel kevesebbel: 2,5—3 órával. Ezt ésszerűen kihasználni, tartalommal megtölteni: a legfontosabb és legnehezebbnek tűnő feladatuk.

Említettük már, hogy az atyhai migrációs keret kimerülésével otthonról gyarapodás többé nem várható. Az itt élő 490 ember nagy érdeme: bebizonyították, hogy az urbanizációnak ez az útja is járható. A nagyméretű szétszóródás ellenére megőrizték etnikai tudatosságukat, az urbanizáció és nemzetiségi lét interferenciáját számos tanulsággal gyarapították. Nem sorsa szerint ide-oda csapódó, öntudatlan, kilúgozott lelkű tömegről van szó, hanem olyan városi diaszpóráról, amely nem szigetként, szektaként él, hanem nyitott közösségként! Vakság volna ezt észre nem venni. Már régen megszűnt az az egymásrautaltság, ami a kezdetet jellemezte. Nem a népviselet, falusíratás hamis romantikáját hozták magukkal, hanem a maguk keresése felemelő tudatát. Ezt kamatoztatja mindenki lelkiismerete és tehetsége szerint.

JEGYZETEK

1. Semlyén István: *Országos és nemzetiségi népességyarapodás*. Korunk Évkönyv 1980. 52.
2. Venczel József: *Az önismeret útján*. Buk., 1980. 118.
3. G. H. Mead: *A pszihikum, az én és a társadalom*. Bp., 1973. 255.
4. Venczel József: *l.m.* 18.

5. Gyáni Gábor: "Menek Pestre cselédnek" (A budapesti női házcselédek az 1920-as években). *Valóság*, 1979. 67—77.
6. Vasile Munteanu: *Az erdélyi falu ellentmondásai*. Korunk, 1936. 2. Vö. Balázs Sándor: *Szociológia és nemzetiségi önismeret*. Buk., 1979.
7. Parajdi Incze Lajos: *Parajd község és népe*. Hítel, 1938. 3: 198—199.
8. Erdei Ferenc: *Parasztok*. Bp., 1973. 172.
9. Parajdi Incze Lajos: *l.m.* 199.
10. *Magyar Statisztikai Közlemények*. Új sorozat. Bp., 1913. 946.
11. *Korunk*, 1939. 3 : 318.
12. *Szabad Szó*, 1946. december 2. Az adatért ez úton is köszönetet mondok Józsa Ödönnek, a temesvári *Szabad Szó* szerkesztőjének.
13. Józsa Ödön szíves közlése nyomán.
14. Kenéz Győzőné: *A települési tényező szerepe a családok életformájának alakulásában*. Szociológia, 1977. 4 : 538.
15. Nemes Ferenc—Szelényi Iván: *A lakóhely mint közösség*. Bp., 1967. 100.
16. Vladimir Trebici: *Populația României și creșterea economică*. Buc, 1971. 288—289.
17. Várhegyi István: *Város és etnikum*. Korunk Évkönyv 1980. 182.
18. Fábrián Ernő: *A tudatosság lehetősége*. Korunk Évkönyv 1980. 204.
19. Mărioara Salvanu—Keszi-Harmath Sándor: *Város és városiasodás*. Korunk Évkönyv 1980. 35.
20. Kósa-Szánthó Vilma: *Családszociológiai felmérés egy sepsiszentgyörgyi lakónegyedben*. In: *Változó valóság*. Buk., 1978. 96—98.
21. Paul Clerc: *Tendances actuelles de l'opinion concernant les problèmes familiaux*. Vitalité Française, 1969. 494.
22. Biró Zoltán: *Falusi szülő—gyerek viszony — városban*. A Hét, 1980. 47.
23. Tompa István: *A láthatatlan város*. Korunk Évkönyv 1980. 121.
24. Szócs István: *A város önbírálata?* Korunk Évkönyv 1980. 130.
25. *Idő a mérlegen (12 ország városi és városkörnyéki népességének napi tevékenységei a Nemzetközi Összehasonlító Időmérleg Kutatómunkálat tükrében)*. Szerkesztette: Szalai Sándor. Bp., 1978. 157.